

NYELVÉSZETI FÜZETEK.

SZERKESZTI SIMONYI ZSIGMOND.

76

DÖBRENTAI GÁBOR NYELVÚJÍTÁSA

IRTA

GORIUPP ALISZ

BUDAPEST, 1916

• A MAGYAR NYELVŐR KIADÁSA

NYELVÉSZETI FÜZETEK.

SZERKESZTI SIMONYI ZSIGMOND.

76

DÖBRENTAI GÁBOR NYELVÚJÍTÁSA

IRTA

GORIUPP ALISZ

BUDAPEST, 1916
A MAGYAR NYELVŐR KIADÁSA

Forrásmunkák.

Döbrentének nyomtatásban megjelent munkái közül a következők leszámításával átnéztem mindazt, amit Szinnyei „Magyar írók élete és munkái“-ban felsorol.

A munkák, melyekhez nem juthattam hozzá következők:

A soproni társaság búcsúszavai. Sopron, 1805.

Köszönet Nagy István úrhoz, stb. Sopron, 1805.

Charaktert festő s elmés mulatságos anekdoták. Pest, 1827.

Shakespeare remekei I. Pest, 1830.

Magyar abéczé s olvasásban gyakorlás végett előleges oktatás. Pest, 1834.

Virág Benedek emléke készen áll Budán. Buda, 1835.

V. Ferdinándhoz. Buda, 1848.

Kéziratai közül átnéztem az Akadémia kézirtárában levő M. Nyelvt. 24 sz. 1C, M. Nyelvt. 25 sz. 1C, M. Nyelvt. 26 sz. 1C, M. Nyelvt. 27 sz. 1C, M. Nyelvt. 28 sz. 1C, M. Nyelvt. 4 sz. I.—IV. jelzésűeket. Azonban a bennük található meddő újtási kísérleteket nem használtam fel. Olyan szók ezek, melyeket sem más, sem ő többet nem használt.

Feldolgozások különben roppant tömegük miatt is szinte lehetetlen.

A Szinnyeinél felsorolt munkáin kívül használtam még: Váczy: Kazinczy Ferenc levelezését, Gorzó Gellért: Döbrentei Gábor és a jászóvári Prémontreiek viszonya c. könyvében kiadott leveleit és a Magyar Figyelő 1914. és Erd. Muzeum 1916. évfolyamában közölt naplótöredékét (Gálos R.: Régi papírszeletek), illetve néhány levelét. (Kristóf György és Szász Ferenc: Adalékok az első „Erdélyi Muzeum“ történetéhez.)

A nyelvújítás korabeli szótárak közül a következőkkel őriztem ellen az adatokat:

- B. Szabó Dávid: Kisded szótár. 1792.
- Márton József: Német-magyar és Magyar-német Lexikon. 1800.
- Márton József: Magyar-német és Német-magyar Lexikon 1803—04. Második kiadás 1810.
- Márton József: Magyar-német és Német-magyar Lexikon. 1807. Második kiadás 1811.
- Gyarmathi: Vocabularium. 1816.
- Márton József: Deutsch-Ungrisch-Lateinisches Lexikon. 1823.
- Kresznerics: Magyar Szótár. 1831—32.
- Bugát-Schedel: Orvosi Szókönyv. 1833.
- Fogarasi: Diák-magyar Műszókönyv. 1833.
- Kassai József: Származtató 's gyökerésző magyar-diák szókönyv. I.—V. 1833—1836.
- Philosophiai Műszótár. 1834.
- Kunoss: Szófüzér, 1834., 1835., 1836., 1843.
- Kunoss: Gyululat. 1835.
- Magyar-Német Zsebszótár, közrebocsátá a Magyar Tudós Társaság. 1835., 1838.
- Fogarasi: Német és magyar Zsebszótár. 1836.
- Fogarasi: Kereskedői Szótár. 1843.
- Kiss K.: Hadi Műszótár. 1843.
- Bloch (Ballagi): Új kimerítő Magyar-Német és Német-Magyar Zsebszótár. 1843.
- Gyarmathi: Közhasznú Műszótár. 1845.
- Fogarasi: Magyar és Német Segédszótár. 1845.
- Bloch (Ballagi): A magyar- és német nyelv nélkülözhetetlen kiegészítő szótára. 1846.
- Királyföldy: Ujdon új magyar szavak tára. 1846.
- Ellenőrzésül szolgáltak a NyúSz, MTSz, NySz és OklSz on kívül a NyR, MNy és NyF-ben a NyúSz II. részének megjelenése óta kiadott nyelvújítási tanulmányok és végül néhány önállóan megjelent nyelvújítási dolgozat.

Rövidítések.

- Ac. Évk. = Akadémiai Évkönyv.
 Ac. Ért. = Akadémiai Értesítő.
 Ar. Vészl. = Aradi Vészlapok.
 Aur. = Auróra.
 Berzs. k. = Berzsenyi Dániel összes művei. Buda, 1842. (Az ívrétű kiadás szerint idézek.)
 Cl. = Címlap.
 E. = Előszó.
 Eb. = Előbeszéd.
 É. és L. = Élet és Literatura.
 Ék. = Életképek.
 Erd. Muz. = Erdélyi Muzeum 1814—18.
 FM. M. = Felső Magyarországi Minerva.
 Fog. = Fogarasi.
 Fog. DMM. = Fogarasi, Diák magyar Műszókönyv.
 Hd. I. = Huszárdalok I. kiadás. 1847.
 Hd. II. = Huszárdalok II. kiadás. 1848.
 Jelenk. = Jelenkor.
 KGyk. I. = Kis Gyula könyve I. kiadás. Pest, 1819.
 KGyk. II. = Kis Gyula könyve II. kiadás. Pest, 1845.
 KFl. Váczy: Kazinczy Ferenc levelezése.
 KhET. = Közhasznú Esméretetek Tára.
 KfSz. = Külföldi Szinjátékai. 1821—22.
 MJ. = Márton József.
 MK. = Magyar Kurir.
 Plk. = Pesti lóverseny könyv.
 Phil. Msz. = Philosophiai Műszótár. 1834.
 RMNy. = Régi Magyar Nyelvm emlékek.
 Szépl. Aj. = Szépliteraturai Ajándék.
 Szóf. Szf. = Szófüzér.
 Tud. Gyűjt. = Tudományos Gyűjtemény.
 Tzs. = Magyar Német Zsebszótár. 1835—38.
 YE. Yorick és Eliza levelei. Pest, 1828.
 Z. = Zala.

Döbrenteivel, mint nyelvújítóval eddig két kisebb közlemény foglalkozott. Az egyik Halász Ignácnak „Döbrentei szavai” című cikke a Nyr. XI. kötetében. A másik a mármaroszigeti Kir. Kath. Főgimnázium 1911/12. és 1912/13. iskolaévi értesítőjében jelent meg Sallay Gézától „Döbrentei Gábor élete és működése” címen.

Az első a Döbrenteitől kiadott „Berzsenyi összes művei” bevezetésében és a hozzájuk adott magyarázatokban előforduló újítások közül 15 feltűnőbbről emlékezik meg. A másik, Döbrentei működésének méltatása, szintén nem foglalkozik vele mint nyelvújítóval behatóan, csak röviden megemlékezik ilyen irányú működéséről és kézírataiból kivonatolva, minden bírálat nélkül közli azon szavak sorozatát, melyeket Döbrentei magáénak vall, továbbá a bányaműveléshez való és bölcséleti műszavaknak gyűjteményét. A NyúSz-nak Döbrenteivel foglalkozó cikkelyeitől eltekintve, vele mint nyelvújítóval ezen két értekezésen kívül nem foglalkoztak.

Pedig Döbrentei egyike a legtevékenyebb nyelvújítóknak. Köznyelvi szavaink közül többnek alkotója ő volt. Ilyenek: *előrajz, illem, dallam, történelem, műveltség, utánoz, szaval, művelődés, színigazgató*, stb. Számtalan újítási kísérlete közül sokat rajta kívül nem is használt más, igen sok pedig hosszabb-rövidebb használat után divatját múlta.

Mégis Döbrenteit igen sokan az orthologusok csoportjába számítják. Ennek okát Kazinczy nyelvújítási irányától való elszakadásában kell keresnünk. — Döbrentei pályája kezdetén neologus volt, Kazinczy iskolájából való. Számos nyilatkozata tanuskodik emellett. Pl. Külföldi Szinjátékai előszavában írja: „A’ kik stylusát, (t. i. a fordításnak) a’ köz beszéd-től eltávozóznak vélék, nem gondolták-meg, hogy rossz

másoló az, a' ki maga eleibe vett képlirójának eredeti festését a' legkisebb vonásokig nem igyekszik tenni utána dolgozásában." (KfSz. I. 9.)

Ugyanitt (11 o.) írja: „Szükség vala nekem is a' Színjátékszók ismertetésében, új kifejezésekkel élnem. Bár felvételnének azon idegen elegyék-terminusok helyett, mellyek most Játékszíneinken gondatlanságból, fenn forognak 's lopkodásainkat minden nyomon igen is elárulják. Mikor tulajdon szavainkkal jegyezhetünk-ki mindent, a' mit csak lehet, akkor mondhatjuk büszke érzéssel, hogy a' tudomány, a' művészség már a' miénk, mert kebelünkéből fakad ideája, nyelvünkben van szava 's az közönségesen értetik.“

Jóllehet Döbrentei az újtókhoz számította magát, mégis igyekezett Kazinczy atyáskodó modorával szemben bizonyos függetlenséget megőrizni. 1814. nov. 18-án Kazinczyhoz írott levelében megvallja, hogy követi ugyan Kazinczyt újtásaiban, de némely szavát, melynek helyességét nem látja be, pl. *szónok*, *rény*, nem használja. (KFI. XII:189—190.) Munkáiban csakugyan kerüli a *szónok* szót és helyette *ékeszöllót* használ. Pl. „Pázmán Péter a' hatalmas magyar ékesszölló.“ (KGyk. I:228.)

1815. júl. 30-án kelt levelében írja Kazinczynak: „Az én stilusomban is elég újtás van 's rossz volna, ha nem.... volna 's leszen újtás ezután is, a' szerint a' mint valamit jónak lelek.“ (KFI. XIII:48.)

1815. aug. 16-án írja ugyacsak Kazinczynak: „Rettegő nem vagyok, de édes Barátom engeddd meg, e' mellett kény szerint újtó sem kívánok lenni.“ (KFI. XIII:87.)

Ugyanebben az évben írja Kölcseyhez intézett levelében: „a' Nyelvvel igen szabadon 's vakmerősködve nem akarok bánni. ... szabad kurtítnom a' szót, mellyet kurtítani a' szók gyökereinek ismerete megenged, szabad szokatlan fordulással élnem: de vigyáznon kell mégis, hogy a' nyelvet ki ne tekerjem.“ (E. és L, 1827. II:126.)

Kitűnik a fenti idézetekből, hogy Döbrentei bár az újtásnak sem elméletben, sem gyakorlatban nem ellensége, mégis bizonyos tartózkodást mutat Kazinczy irányával szem-

ben. Döbrentei ugyanis jobban ragaszkodott a nyelv egyéniségéhez. Kazinczy a szépet, a könnyed kifejezést el akarta terjeszteni, ha az nem felelt is meg a nyelv természetének; Döbrentei nem akarta a nyelvhelyesség elvét a szép kifejezés kedvéért feláldozni.

„Csak egyedül akkor lehet szabad külföldi szóllás-módhoz folyamodni, midőn a' magunk nyelvét gondosan kikerestük, 's abban se a' Magyar-, se az Erdély-országiaknál olyant nem találunk.“ (FMM. 1828. III:1784.)

Kölcseihez irt egyik levelében is ilyen értelemben nyilatkozik: „Nem szivelhetem Állitástokat, hogy ott is éljünk a' Germanizmussal, a' hol nekünk van helyette jó magyar csinos Szollásformánk.“ (É. és L. 1827. II:116.)

1815. nov. 15-én kelt levelében felszólal Kazinczy hosszú mondatai és Kölcsey idegen szavai ellen. (KFI. XIII:287.)

Ezek az apróbb eltérések Kazinczy és Döbrentei között mind inkább kiélesedtek és végre teljes szakításra vezettek.

Közvetlen alkalmat a szakításra Kazinczy Sallustius-fordítása adott. Kazinczy előszava, melyben elméletét kifejti és megokolja, mint Kazinczy előre látta, nem győzte meg Döbrenteit. (v. ö. KFI. XIX:140.)

1824. jul. 23-án kell levelében így ír Kazinczynak: „Sokáig várogattam, hova fordítja a' nyelvet ujonnan megkezdett és enunciált Neologiád, mit fognak szülni deákos, franciás és németes kifejezéseid.“ Keményen megtámadja itt Kazinczyt, hogy ő, aki hivatva volna a közönséget a nyelv ügyének megnyerni, inkább elidegeníti, idegen szólásai és helytelenül képzett új szavai mindenütt elégedetlenséget eredményeznek. (KFI. XIX:162.)

Hogy Döbrentei Kazinczy féktelen újításait és idegen-szerűségeit korlátozni törekedett, maga után vonta, hogy jóllehet nyelvünk és irodalmunk érdekében kifejtett tevékenységével Erdélyben azt a szerepet töltötte be, mint Kazinczy Magyarországon, Döbrenteit mégis az orthologusok körébe kezdték számítani. — Döbrentei ugyanis nem elégedett meg azzal, hogy levélben írja meg Kazinczynak véleményét bizal-

mas közlemény alakjában, hanem a Tud. Gyűjt. 1824. évi VII. füzetében „A' Magyar Írás-mód mostani állapotjáról Halottak beszélgetése“ címen egy párbeszédet közöl, mely Kazinczy idegenszerűségeinek kemény megtámadása. Szereplői, Báróczy, Barcsay, Verseghy és Révai, kikelnek a nyelv csűrése-csavarása és az ezt elkövető „nyelvtörők“ ellen. A cikk alap gondolatát a következő sorok fejezik ki: „Régi vagy újabb klasszikusok ízlésén csinosult Magyar Irónak Zrinyi, Gyöngyösi, Pázmán 's Mikes' nyelvén írni, az az olyanon, melly tökéletesen Magyar 's a' mi ezeken darabosságnak látszanék, azt új kellemű magyar fordulásokkal váltsa fel.“

Nem lehet csodálni hogy ez a dolgozat, melyben az orthologia két főképviselője, Révai és Verseghy, Báróczyt, az új idegen példákra támaszkodó stílus kezdeményezőjét, saját pártjuknak nyerik meg, meglepte azokat, kik eddig Döbrenteit a nyelvújítók sorába számították. Így Guzmics Izidor 1824. augusztus 14-én kelt levelében ezt írja Kazinczynak: „Döbrenteiről nem hittem eddig, hogy a nyelvben olly orthodoxus, sőt azt hagyta Muzeumában, azt Aurorában és Hébében hinne, hogy a neoretizmusban veled vetekszik. Azt, mit most a' Gyűjteményben adott, ha neve aláírva nem volna, néki nem tulajdonítanám.“ (KFl. XIX: 174.)

Ugyancsak Guzmics 1825. szept. 29-én kelt levelében így ír: „A vakbuzgalmú theologus nem retten jobban az eretnekségtől, mint ezek a mi jó barátaink a nyelvújítástól.“ Döbrenteit is ezekhez számítja. (KFl. XIX: 417.)

Kazinczyt érzékenyen sértette a „Halottak beszélgetése“. Döbrenteinek is, barátainak is, Guzmicsnak, Szemerének, Ponori Thewrewk Józsefnek, stb. írt leveleiben keserűen emlékezik meg róla; különösen a „nyelvtörő“ kifejezés fáj neki. „Mi lelé azt az embert — írja Döbrenteiről Ponori Thewrewk Józsefnek 1824. december 20-án kelt levelében, — hogy most az is a Nyelvrontókat korbácsolgatja? Még nevet is csinált nekik — Nyelvtörő — mint szentségtörő, házasságtörő.“ (KFl. XIX: 264.) Ettől az időtől kezdve nem is áll helyre közöttük a barátságos viszony, ritkán leveleznek és különösen Kazinczy igen elkeseredett hangon ír.

Ha el is pártolt Kazinczytól Döbrentei, orthologussá nem lett. Ellenkezőleg, a surlódások, vitatkozások Kazinczy és hívei meg közötté reávezették nyelvújítási elveinek körvonalozására.

Ezeket az Élet és Literatura 1827. évi II. k: 359—363. lapján fejt ki a következő módon: A nyelv tősgyökeres természetét kell az írónak követnie. Tartózkodjék az idegen szólásoktól, amennyiben pedig továbbfejleszti a nyelvet, négy eszközzel élhet:

1.) „Elavult szavak felvétele, újak készítése, vidékiek ismertetése. Valahány régi 's elavult vagy vidéki szó elhatározottan megfelel az általa kitétendő ideának 's jó hangzású, valahány új szó igaz, jó gyökérre van származtatás által oltva, valahány lappangott gyökér ki van keresve, nyereségünk.“ Egészen új gyökeret alkotni nem szabad, mert ez zavart okozna a nyelvben. Hogy a nyelv keletkezésekor új gyökereket alkottak, nem jogosítja fel az újítót hasonlóra, mert a fejlett és rendszeres nyelvből kirínának az új gyökök.

2.) A „kifezések és azok összerakásának helyességét“, azaz a stílus magyarosságát követeli.

3.) „A nyelv csinos fordulásai és jó hangzása“ érdekében a hosszú ragok és képzők, továbbá az egyhangú szavak kiküszöbölését kívánja.

4.) „Külföldi nyomokon“ fejlesszük tovább a nyelvet, de ne a külföldiek szolgálai utánzásával, hanem tanuljunk tőlük lelkességet, izlést és önállóságot.

Ezen elvek alapján mondhatjuk, hogy Döbrentei józan és mérsékelt álláspontot foglalt el a nyelvújítással szemben. Nem idegenkedett az újításoktól, szükségesnek, hasznosnak vallja őket, de határt kíván nekik szabni azzal, hogy semmi olyat nem akar megtűrni, ami a nyelv természetével ellenkezik. Belátja, hogy az írók kötelessége és feladata a nyelv fejlesztése, de nem ismeri el kizárólagos jogukat a nyelv irányítására, nem fogadja el Kazinczynak jó ideig hirdetett elvét: „az író parancsolja, hogy úgy legyen és úgy lesz“, hanem hangsúlyozza a nyelvszokást: „egy-egy író nem decidál, — írja Kazinczynak 1815. okt. 2-án kelt levelében — a' Nemzet felveszi a' szavakat, folyamatba jönnek, vagy

abba hagyja, akármit szólljon is egy mellettek, vagy ellenek.“ (KFl. XIII: 204.)

Így gondolkozott Döbentei a nyelvújításról. Ezeket az elveket törekedett megvalósítani munkásságában is.

Újításainak fő indító oka, hogy az „idegen elegyék-terminusok“ helyett magyar szavakat hozzon forgalomba. Ezért részben maga alkot szókat, pl. *dekklamálás* helyett *szavalást*, *kultura* helyett a *míveltséget*; részben népnyelvi vagy régi szót foglal le az illető fogalom kifejezésére. Pl. a vallomása szerint népnyelvből is mert *szakmány* szót „Rolle“ értelmében használja. Nála található először a nyelvújítási kutatás jelenlegi állása szerint az eredetileg „érint“ jelentésű *érdekel* szónak mai értelme.

Az idegen szók kiküszöbölésében annyira buzgó, hogy még a jövevényszavakat is magyar szókkal akarja helyettesíteni, így a *polgár* helyett *városfél*-t ajánl. Van egy szerencsés ilyenfajta vállalkozása: a német *Frühstück* meghonosodott alakjai helyett a *reggelit* hozza forgalomba.

Újításainak másik oka, hogy a szerinte helytelen köznyelvi vagy nyelvújítási szók helyébe maga alkot új kifejezéseket, illetve használ helyettük népnyelvi vagy régi szót. Pl. Kazinczy *mímelni* szava helyett forgalomba hozza az *utánozni*-t; vagy *-nok* képzővel alkotott szavakat üldözi, mert ragos alakjai egyhangúak. Ezért *gondnok* helyett *gondárt*, *bajnok* helyett *bajárt* használ. Vagy az *-ász*, *-ész* képzőt bizonyos esetben nem tartván helyesnek, *szobrász* helyett *törlejtőt* mond.

Más változtatásokra viszont etimologizálása vezette. Így pl. a Berzsenyi kiadásában *hézag* helyett *hizagot* vagy *hiszako*t használ és így okolja meg: „Nem *hézag*, — írja a 74. oldalon — mert *hi* gyökből van: *hiba*, *hibban*, *hid*, *hiú*, *hija* valaminek, mi, mind *hizag*, talán *hiszak*.“ *Kisség* helyett *kisiget* ír. Ugyancsak a „Berzsenyi összes művei“ 68. lapján így okoskodik: „*Kisség* úgy irandó, hinném, helyesebben *kisig* által, miként az előbbi: *mindég* helyett már: *mindig*-et irunk. S így kellene: *elig* és nem: *elég* — satis, mert ez annyi mint: *el-ig*; oly sok már, hogy *el-ig* van; elég pedig —

comburitur.“ A *kisiget* gyakran használja, de az *elig* elterjesztésére nem tesz kísérletet.

A nyelv gazdagítását következő eszközökkel mozdította elő: 1) Összetételekkel. Ezek igen gazdagon vannak nyelvben képviselve. 2) Gazdag csoportja újításainak az új képzések. Ezek megalkotásában gyakran megfelelnek elveiről. Mert míg hibás képzéssel a nyelvhelyesség ellen vét (pl. *gyűjteménykedik*), addig másrészt a képzők egymásra halmozásával hosszú, nehézkes szavakat teremt: pl. *hajlékonytalan, irigységtelen, ihlelem, kijelelvényez.*) Mégis itt is észrevehetjük a magyarosságra való törekvését. Így képzéseinek megkedveltetésére rendszeresen felemlít hasonló képzésű köznyelvi szavakat. Pl. *termékit* szavához ilyen magyarázatot fűz: „*Termékenyít* helyett, egyenesen névszóból, mint *kör* vagy *ker*, *szor*, *csáb*, *ám*, *bor*, *haj*, *has*, gyökből is: *kerít*, *szorít*, *csábít*, *ámit*, *borít*, *hajít*, *hasít*, 's a' már ragított *kerék* vagy *kerekből*: *kerekít*“. (Berzs. kiad. 77.)

Kívánja a különbségtételt az *-ás*, *-és* és *-at*, *-et* képzők között: „*Ás*, és a cselekvés függőben lételét értelmezi, *at*, *et* már látható vagy eszmébe fogható fogamatot, cselekedetet.“ Így ír a *M. Nyelvt.* 27. sz. 1 C jelzetű kéziratának „*At*, *et* rangú névszók sora“ című cikkében. Ezért több általánosan *-ás*, *-és* képzővel használt szavunkat *-at*, *-et* képzővel alkotja, pl. *áradozat*.

A jelentésárnyalatok megkülönböztetésére egy szót két hasonló képzővel lát el. Pl. a *történelem* és *történedelem* alakokat más-más értelemben használja. „Ez nagyobb fokozatot jelent, amaz kisebbet. *Történelem* tehát apróbb vonás összezetete; *történedelem*, egész nemzeté.“ (Berzs. kiad. 76.) Jelentésárnyalat megkülönböztetésére használja *éledeklet* szavát is. Ezt a szót a már korábbi *éldelet* mellé azért alkotja, hogy míg *éldelet* a nemesebb élvezetek, addig *éledeklet* a durvábbak kifejezésére szolgáljon. Ilyen céllal használja *kelemet* dátum értelemmel, mert *kelet* égtájat is jelent (vö. *M. Nyelvt.* 25. 1. C. jelzésű kéziratának 215. lapjával.)

Névszóképzőink közül sokszor használja a *-mány*, *-mény*, *-dalom*, *-delem*, *-ákonny*, *-ékeny*, *-alom*, *-elem*, *-ály*,

-ély, -ár, -ér, képzőket. Különösen az utolsót kedveli. Ezzel helyettesíti a -nok, -nek, képzőt és bizonyos esetekben az -ász, -ész-t. A -nok képző helyett a következő okból használja: 1) mert igehez is járulhat; 2) mert a -nok, -nek szabályosan csak melléknévhez és főnévhez járul; 3) mert a -nok további ragozása rossz hangzású. (Berzs. k. 83). Az -ász -ész képzőt pedig igék után nem akarja használni. Ezért ír *építész* helyett *építért*. Az ige-képzők közül különösen a gyakorltókat kedveli: az -l, -z, -kod, -ked, -gat, -get, -dogál, -degél, képzőket. Nem ritka az -ít képző sem alkotásaiban.

Hogy a nyelv könnyedségét előmozdítsa, hosszú képzőkkel ellátott szavainkat megrövidíti, pl. a korábbi *illedelmet illemre, termékenyít-et termékítre*.

Újít Döbrentei 3) jelentésváltoztatással és 4) elvonással. Ez a két csoport a másik két csoporthoz az összetételhez és képzéshez viszonyítva igen szegényen van képviselve.

A nyelv gazdagítására szeretettel fordul a régi és népnyelvhez. A régi nyelv iránt már pályája kezdetén érdeklődött. 1812 augusztus 16-án ezt írja Berzsényinek: „Gr. Bethlen Gergely nekem XVII d. százévbéli magyar okiratokat kezd eléadogatni, levéltárából, mikből szeretem az elavult magyar szót, sajátibb szószerkezetet, s korfesteményhez a jellemet kikapni.“ (Berzs. k. 256.)

Az Erdélyi Múzeum V. füzetében Páriz Pápaiból ír össze egy csoport szót és felelevenítésre ajánlja. Fokozódott a régi nyelv iránti szeretete a nyelvemlékek szerkesztésével. Műveiben gyakoriak a régi szók, pl. *sietelem, siralm, pusztulat* stb. Néha a szók régiesebb alakját használja, mint: *árnyok, tabát, szándok* stb. Ezek használatát azzal okolja meg, hogy az „é betű ezekbe hangrend ellen csúszott bé későbbben“ s helyesebbek a régi alakok, „mert ezeket a hajdani tiszta magyar világ így ejté“. (Berzs. k. 71. és 72.)

A műveiben használt népies szavakat és kifejezéseket a népies beszéd ismertetésére, egyes tájszók elterjesztésére alkalmazza. Kitűnik ez a Huszárdalokhoz tett „észreadások“ következő soraiból: „S falusi ajkáról lekapott szó több [!] is fordul-elé e dalkákban, valamint katonás kilejezés. Kész-

akarva indítottam meg közkatonával, és akárhonnán levő falusi vérrel némi elbeszélést, és mondókáik folytában mindig jegyzém saját szavaikat . . . És valamint efféle tájszót a dal reáragaszthat, úgy simul hajdani vagy új szó is derék katonembereink közé.“ (Hd. I: 155.)

Munkáiban használt tájszavai nagyrészt a dunántuli, erdélyi és székely nyelvjárásból vettek. Ezt a három nyelvjárást életkörülményei folytán alaposan megismerte. De különben is érdeklődött a népnyelv iránt. Erről tanuskodnak kéziratok feljegyzései, melyekben pontosan fölírja, hogy egy-egy tájszót hol, mikor, kitől hallott. A népnyelv tanulmányozására néha kisebb utazásokat is tett. Pl. ugyancsak a Huszárdalok „észreadásaiban“ mondja el, hogy 1843 nyarán az egervári préposttal bejárták Borsod vármegye szentpéterii járását, hogy a palóc magyarságot több helyen hallja.

Kétségtelen, hogy Döbrentei egyike azoknak, kik a nyelv ügyében semmi fáradságot nem sajnáltak, mégis hatása a nyelvre nem olyan nagy, mint azt lelkes munkásságához viszonyítva várnók. Bevált nála előbb idézett mondata, hogy „egy-egy író nem decidál, a' nemzet felveszi a szavakat, folyamatba jönnek vagy abbahagyja, akármit szólljon is egy mellettek vagy ellenek.“ Alkotásai közül aránylag kevés honosodott meg, és kísérletei számához viszonyítva aránylag több ifjukurából. A *szaval*, *utánoz*, *míveltség*, *előrajz*, *művelődés*, *színigazgató* stb. mind még Kazinczyval való barátságának korából valók. Későbbi szereplése a Conversations-Lexicon pörben gyűlöltté tette személyét és talán ez is közrejátszott, hogy bár élete későbbi éveiben újító kísérletei gazdagabbak és tudatosabbak, mégis használatba igen kevés jött.

Korának egyik legnagyobb emberére, Széchenyre azonban nyelvi tekintetben nagy hatással volt. Sok eddig Széchenynek tulajdonított szót néhány évvel korábban Döbrenteinél megtalálhatunk. Ilyenek *választottság*, *honnosi*, *ijedékeny*. Döbrentei ugyanis azon írók egyike volt, kik Széchenyi kézíratait kiadás előtt elolvasták. — Idegen szavait magyar szókkal helyettesítette, idegenszerű mondatfűzésén is javított.¹

¹ Vizsota: Széchenyi első négy művének nyelvéről. M. Ny. XII. 2.

Döbrentei is mint a nyelvújítók általában bizonyos öntudatos büszkeséggel nézte újtói munkásságát. Erre utal az, hogy összeállította azon szavak jegyzékét, melyeket saját alkotásainak tartott. Ez a jegyzék a M. T. Akadémia könyvtárában lévő kéziratai között van [M. Nyelvt. 24. sz. 1. C. jelzésű kötetben] és „Döbrentei Gábor kezdetté új szók, összeállítások” címet viseli. 1845. november 10-ikéről van keltezve. Itt a következő szókat sorolja fel. *Míveltség, utánaz, dallam, igazgatóság, szivély, éldeklet, gyűlzet, költelem, költér, költély, titkár, parancsár, szállítvány, tűzörség, adószámolat, bérletszűnés, rendező, rendelő, zengelem, zengér, bám, csáb, töm, erjedzeni, bölcselő, bölcselet, éledelem, reggeli, körlevél, jelige, fűzet, választottság, lerovány, toborzat-költség, megkésértés, késérlet, szellemzik, sérvítéz, gyámoló nyílt oklevél, sérvítéz ápolda, csombó, tizenketvény, tizenkettevén, alaprajz, előrajztér, piac helyett, körajzműnyomda foglalkozó, kegyed, időszak írás, irat, kézirat, kényelem, ferenczes, kijelelvény, kijelelvényezni, kelem, jelentelen, jelentelenség, jelző, intelem.*

Tévedés van bőven ebben a jegyzékben. A *titkár, szállítvány, bérletszűnés, rendező, bölcselet, körlevél, fűzet, késérlet*, (NyúSz kisérlet) *irat, kézirat, kényelem, intelem, töm, csáb* szókra korábbi adatokat ad a NyúSz.

A *parancsár* megvan az 1834-es Szf-ben, *tér* 1836-ban Fogarasinál, *foglalkozó* abbonens az 1835-ös Szf-ben; *időszaki írás* Kazinczynál van meg korábban, mint Döbrenteinél. (V. ö. M. Ny. V:354.

A *csombó* szó a MTsz. szerint csomó jelentéssel él a palóc nyelvjárásban. Döbrentei nagytuat értelemmel akarta forgalomba hozni. A *megkésértés* nem nyelvújítási szó. (V. ö. NySz.) *Erjedzést* a NyúSz. szerint 1797-ből idézi. Kérdéses, hogy *éledelem, bölcselő, igazgatóság*, szók az ő alkotásai-e. (V. ö. szójegyzékkel.)

Ennyit Döbrentei nyelvújításáról általában. Nézzük most, hogy milyen szókat tekinthetünk az ő alkotásainak.

Összetétel.

Adószámolat = computus. M. Nyelvt. 24. 1C. jelzésű kéziratában a magáénak vallott szavak között. 1845.

Ágyúfok = az ágyú egyik része, melyre az ágyú vontatásakor a katona ülni szokott. „Ágyúfokra göbörödöm szép henyén.” (Hd. I: 133.) 1847.

Ágyútan = tüzérségi ismeretek. „Hiszen az ágyútan most a' hadak esze.” (Berzs. k. 65.) 1842.

Alaprajz. „Előfordult az 1807-beli Országgyűlésen a' Társaságról azon alaprajz”, (Ac. Évk. I: 38.) 1833. Döbrentei magáénak vallja. A NyúSz. a Phil. Msz. alapján neki tulajdonítja. Ugyanebben az évben már Fogarasi: Deák-magyar Műszókönyvében is megvan.

Ápoló nyiltoklevél = Patentat-Verpfleges Urkunde. (Hd. I: 155.) 1847. *Ápoló okleveles* = a' kinek ilyen okmánya van. (Hd. I: 145.) 1847. „Majd azt kéré átjöttömkor Szárhegyen, Hogy ápoló okleveles hadd legyen.” (V. ö. *gyámoló nyiltoklevél*.)

Bájég. „Midőn lelkünk fölleng bájegébe” (Ar. Vészl. 1844: 18).

Belvér = benső meggyőződés. „A' külföldi keresztyén míveltség nyomonként belvérben gyökerüljön meg.” (RMNy. I. XLIX.) 1838.

Beszédjárás = nyelvjárási szólás. „Tájszavakat és különösebb beszédjárásokat, titoknoki körlevélre, ekkép küldöttek be a tagok:” (Ac. Évk. II: 1.) 1835.

Búzengelem = bús zene. „Csak midőn szólt búzengelem, Bétoborzott bús érzelem.” (Hd. I: 23.) 1847.

Búszó = varázsigé. „A' Dánnak épen azon, zászlóját vette el, mellyet a' vezérek leánytestvérei búszavak közt szöttek,” (KhET. I: 150.) 1831.

Cimdüh = a címkórság erősebb kifejezése. „Czimdüh, jármag tűrni nem tudás . . . mint meg annyi magyar bűn.“ (RMNy. II.2: 391.) 1840.

Dallamár. „Okost érlel dallamár, Mint gyümölcsöt a napsugár,“ (Hd. I: 62.) 1847.

Egyházhely = egyház, egyházközség. „Hanem mellyik szerzet vagy egyházhely és hol élt vele? [t. i. Halotti beszéddel] bizonytalan.“ (RMNy. I. számozatlan lap.) 1838.

Ékesbeszéd = szónoklat. „Ékesbeszéde csupa hatály, csupa fennség.“ (Berzs. k. XXXII.) 1842.

Ékesíró = szépiró, költő. „Az ő Rádaiát ékesírói érdemei mellett lelke tisztaságáért is mindenkor „halhatatlan“ mellék-szóval czímezé,“ (RMNy. I. VII.) 1838.

Életirány. „Józan életirány,“ (Berzs. k. XX.) 1842.

Életölés. „A' szép nap ne lássa a' bús életölést, = öldök-lés. (Aur. 1823: 224.)

— *Elmetermék.* „Jelesebb elmetermékek ismertető kivo-natjai.“ (MK. I: 341.) 1831.

Előgondolat = megelőző gondolat. „Érdekletes látni, a' létre alakulás' előgondolatait.“ (Ac. Évk. I: 1.) 1833.

— *Előrajz* = tervezet, vázlat. „Előrajzokat hány papiro-sára.“ (Erd. Muz. I: 27.) 1814. Szótárilag Márton 1823. A NyúSz. a Phil. Msz. alapján neki tulajdonítja. Magáénak is vallja.

Előszótag = előütem, felütés. „Ezek eleibe is jöhet felütés vagy előszótag.“ (Sas. 1831. VIII: 117.)

Eseményhely = színhely. „Csupán az eseményhely azért nem biztos mutató, a' készítés holságához.“ (RMNy. I. XXXIX.) 1838.

Esküszabvány = eskümintá. „A' királyi cancellariában költ esküszabványok mutatják.“ (RMNy. I. Bevezetés tar-talma.) 1838.

Észkép = eszme, elmélet. „Hadi hajó építéséhez adott észképet.“ (Kh. ET. III: 26.) 1832. A NyúSz. 1843-ból idézi Bugáttól. Bugát: Orvosi szókönyvében 1833-ban már megvan.

Észmű = elmetermék. „Észműnek melly dicsőit, érdekes tudni gyulhelyét.“ (Berzs. k. 61,) 1842.

Észreadás = észrevétel. „Illy titkos észreadások sokszor inkább tanítják a' büszke lelkünket.“ (Erd. Muz. III: 119.) 1815.

Évhatár = határidő. „A' kézirat nem 1210 után, hanem jóval előbb keze ezen évhatárnál.“ (RMNy. I: XVI.) 1838.

Évjegyzetíró = annalesíró. „Nem vevék figyelőre Anonymus évjegyzetírónk 1745 és 1766-beli kiadásából.“ (RMNy. I: IX.) 1838.

Évrend = korszak. „Új évréndnek kellene az által nyílni . . .“ (Ac. Évk. I: 1.) 1833. Kunoss Gyalulatóban (1835.) ugyanilyen jelentéssel említi.

Fennhangzás = feltűnés. „De maga, fennhangzás és cím után nem futott.“ (Erd. Muz. X: 92.) 1818.

Fennjáró = fennkölt. „De azonban köszönöm neked őket illető nemes gondolkozásodat — fennjáró vala.“ (YE. 83.) 1828.

Fényvilág, „Szárnyal az aetheri fényvilágba.“ (KFI. XIII: 206.) 1815.

Főház = főúri ház. „Illy összehasonlító történelmi apróbb vonás mutatja, hogy lapult el a' nemzetiség néhány főháznál.“ (Berzs. k. 76.) 1842.

Gondolatsíra. „Azon érzet és gondolatsírát, mely minden jobban kiképzett emberben ki akarna hajtani, hanem az azzal tépelődő nem tudja úgy, miként maga szeretné felszavazni.“ (Berzs. k. IV.) 1842.

Gyámoló nyílt oklevél = Patentall Verpflegungs Urkunde. M. Nyelvt. 24 sz. 1 C jelzésű kéziratában a magáénak vallott szók között van. 1845. (V. ö. *ápoló nyílt oklevél*).

Gyökteperő = gyökérkitépő. „Mint ágtörő, gyökteperő Valánk mi meg szélvészérő.“ (Hd. I: 74.) 1847.

Gyulhely = gyulóhely. „Észműnek, mely dicsőit érdekes tudni gyűlhelyét.“ (Berzs. k. 61.) 1842.

Gyuszilke = gyufa. Megjegyzi Döbrentei: „Gyufa nem helyes, mert az ötvenes fűzfá, fenyőfa tuskója is gyufa. Sándor Istvánnál *szilke* magában frictorium. Szilke = száлка.“ (Berzs. k. 99.) 1842.

Hadhír. „Fellobbant Salamon a' hadhír jöttére“. (Aur. 1823: 193.)

Hagymázképzet. „Megcsaltad magad hagymázképzeteidben“. (Hébe, 1823: 288.)

Hajdanértelem. „Most abbas és praepositus hajdanértelmét keresém“. (RMNy. I: XXII.) 1838.

Hamarsajtó = gyorsajtó. „Ennek a neve . . . hamar-sajtó vagy sebesnyomda.“ (KGyk. II: 153.) 1845.

Hangbélyeg = jellemző hangsajátság. „A' temetési beszédben és imádságban lévő azon hangbélyegeg, betűcserék, ragok, melyek' feltalálása szülőföldökre vezethetne.“ (RMNy. I. k. Bevezetés tartalma.) 1838.

Hangtulajdon = hangsajátság. „Hol a' két nyelv különböző hangtulajdona úgy kívánja.“ (MK. 1832. I: 224.)

Hangzatsér = jóhangzás elleni vétség. „A' végzóban: 'S szeretődöt; — hangzatsér.“ (Berzs. k. 63.) 1842.

Hasonbuzgóság = hasonló buzgóság. „Hasonbuzgósággal folytatja e gyűjtést Kőszeg városánál.“ (Berzs. k. 63.) 1842.

Hasonszellem: „Van-e illy hasonszellem az Iső Lajos idejebeli hűségi és bírói esküben . . .“ (RMNy. I: LXIX.) 1838.

Hegyszor = hegyszoros. „Pindusz, hegyszor neve az egykori Hellenországban“. (Berzs. k. XXXII.) 1842.

Hitör = lelkész. „Ugyan is a' milkói megye plebanusai, vagy ha szabadna új szóval és a' lelkésznel szabályosabbal mondani: hitőrei“. (RMNy. III: XVII.) 1842.

Hösköltemény. „Egy, Fischart nevű versben cseve-gőjök, furcsa höskölteményét ilyen rímelt hexameterekben firkálta:“ (Erd. Muz. III: 106.) 1815. A NyúSz. 1829-ből említi. A szó korábbi alakja: *hősi-költemény*, ugyancsak Döbrentéinél fordul elő. (Vö. MNy. X: 275.)

Inbeli hideglelés = Nervenfieber. (KFl. XIV: 207.) 1816.

Írásbélyeg = írás jellege. „Magyarúl, van-e valamicske 's millyen írásbélyeggel van, nem is tudták“. (RMNy. I: II.) 1838.

Írásnem = műfaj. „Írásnem szerinti sorozat.“ (Berzs. k. 62.) 1842.

Írignyágy = irigykedés. (Ac. Évk. I:37.) 1833. Vö. Közdisz.

Író-ón = írón. „A' Képiró lelkesedésbe jő, felmelegszik, író-ónt ragad, ...“ (1814. Erd. Muz. I: 27.) A NyúSz. a Tzs.-ból 1838. Az 1835-iki Tzs.-ban még nincsen.

Irszak = szakasz, bekezdés. „Pázmándy pendíti meg 693dik lapján, hogy e' megszólítás némelly első írszakát más könyvbe írva ... látta“. (RMNy I: VII.) 1838.

Jelige: „Ezen jeligéjű kézirat találtatott a' megfejtéshez legközelebb járónak“. (Ac. Évk. II: 59.) 1835. A NyúSz. a Phil. Msz. alapján neki tulajdonítja. Döbrentei magáénak vallja.

Jelmondat: „A' leghelyesebb felelet jelmondatját mutató levél feltöretik“. (Ac. Évk. I: 69.) 1833. A NyúSz. a Phil. Msz. alapján neki tulajdonítja.

Jósvers: „E' jósverset valaki valóban csak úgy veté oda, hallása után“. (RMNy I: XVIII.) 1836.

Kárkacaj: „Elé jött a' halál, 's kár-kaczajjával törte-el felette az élet' fákláját“. (Erd. Muz. VI: 147.) 1817.

Katonaregéc. Cim gyanánt áll. Döbrentei magyarázata szerint *regéc* = romance. (Hd. I: 138.) 1847.

Képjel == jelkép. „Költérnél tahát halhatatlanság képjele.“ (Berzs. k. XXII.) 1842.

Képzelemzűr = képzeleti zűr-zavar. „A hullámok pedig, mellyeket szélvész ahhoz csapott, kutyaként nyöszörgének, sőt ordítanak a hellen képzelemzűrben.“ (Berzs. k. XXVII.) 1842.

Kezdőlevél = alapítólevél. „Pannonhegye apátsága kezdőlevelében“. (RMNy. I: L.) 1838.

Kíntenger. „Kíntengerbe taszít, ki tőlem elveszi.“ (Aur. 1823: 233.)

Költérhajlam = költői tehetség, képesség. „Reá illik az a dallam, Mit keríte költérhajlam“. (Hd. I: 68.) 1847.

Könyvhagyomány = hátrahagyott könyvek. „Könyvhagyománya gróf Teleki Lászlónak ... most állítatik fel“. (RMNy. I: III.) 1838.

Könyvnyelv = irodalmi nyelv. „Pápay Sámuel, ki sürgött helyesírást és könyvnyelvet“. (RMNy. I: XII.) 1838.

Könyvtárnagy = könyvtárigazgató. „Készséggel teljesíté Fejér György kir. tanácsos, egyetemi könyvtárnagy ezen vizsgálatimhoz tartozó munkák iránti keresetemet.” (RMNy. I : LXXI.) 1838.

Könyvtárőr : „Káptalani könyvtárőr engedelmével van kezemnél”. (RMNy. I : LVI.) 1838.

Kőrajzműnyomda : Döbrentei saját feljegyzése szerint a. m. „Lithographische Druckerey”. (M. Nyelvt. 24 sz. 1C jelzésű kéziratában a saját alkotásai között sorolja fel.) 1845.

Körsánc : Döbrentei magyarázata szerint a. m. approche, védárok. (Hd. I : 159.) „És az első körsánczhágó volt Fiáth”. (Hd. I : 133.) 1847.

Közdisz : „Azonban minden hevesebb nemzetet félrebuktata nagyra mehetésétől, míg az éretlen fennszédelgést, a' más eleibe törő irigyvágyot, egy szóval a' még szilaj erőt a' közdisznek szeretete nagylelkűséggé nem tudá tisztítani.” (Ac. Évk. I : 37.) 1833.

Közlélek : „Ez megöl minden közlelket”. (Erd. Muz. VIII : 70.) 1817.

Közszellem : „Ámbár mindenik latinul írt a' közszellem szerint.” (Ac. Évk. I : 20.) 1833. A NyúSz. 1838-ból idézi a Tzs.-ból; már az 1835-ben megjelent részében is megvan.

Laktáj = lakóhely. „Talán némelly szót abban laktája ejtéseként változtatott.” (RMNy. I : XLIX.) 1838.

Lángszárny : „Ő még Feljebb hat lángszárnyakon.” (Aur. 1823 : 228.)

Léleksér = lelki seb. „Kit hasonló léleksérrel megvert már egyszer az élet.” (Berzs. k. XIV.) 1842.

Lélekszülemény = elmetermék. „Észnek ura, lélekszüleményt olvasa fel bírák előtt”. (Berzs. k. XXX.) 1842.

Mesetan = mythologia. „A görög istenek mesetana.” (Berzs. k. XXII.) 1842.

Millyenségszó = melléknév, jelző. „Virágra e' „vad” millyenségszóért a' budapesti ráczok szörnyen megharaguvának.” (Berzs. k. 72.) 1842.

Műszógyűjtemény = terminologia. „Bugát Pál r. tag,

a neki osztatott könyvekből be adta természettudományi műszógyűjteményét.“ (Ac. Évk. III : 7.) 1838.

Napkönyv = 1) napló, jegyzőkönyv: „Az 1637—38 beli Országgyűlésről... egy magyarul írt napkönyv van.“ (Ac. Évk. I : 15.) 1833. — 2) naptár: „A' XIII. százszak' többi napkönyve pedig elhallgatá.“ (RMNy. I : XXIX.) 1838.

Nyelvbélyeg = a nyelv jellege, jellegzetes vonása. „Egy-két nyelvbélyeg ott is lebeg.“ (RMNy. I : LXVIII.) 1838.

Nyelvcsín = a nyelv csínossága. „De miféle nyelvcsínt lehet abból kikapni“. (RMNy. I : VIII.) 1838.

Nyelvkereset = nyelvkutatás. „A' pesti k. Egyetem 1508beli kodexe nyelvkeresetünkben érdekes.“ (RMNy. I : LV.) 1838.

Nyelvkincs. „Kiadja mind azt, mit eddig, efféle nyelvkincs megmentésében fáradott több tudósunk följegyzett.“ (RMNy. I : V. Eb.) 1838.

Nyelvmaradvány = nyelvemlék. „Némelly magyar nyelvmaradvány nem vettetik rozsdás kardokkal kuczkóba.“ (RMNy. I : V.) 1838.

Nyelvnyomozat = nyelvkutatás. „Nyelvnyomozat folytatása, akár tóttal elegyült, akár nem olyan helyeken.“ (RMNy. I. k. Bevezetés tartalma.) 1838.

Nyelvszövet = stílus. Nyilván a latin *textus* vezette a kifejezés megalkotásában. „Telegdi nyelvészöve olly sajátosságos, kerekded, minő Bornemisszáé.“ (RMNy. II₂ : 342.) 1840.

Nyelvtörő = nyelvrontó. „De fogják magokat némelly nyelvtörők, még épen ők segítik elé az ilyen keveréket“. (Tud. Gyűjt. 1824. VII : 81.)

Ódaköltér = ódaköltő. „Nagytüzű magyar ódaköltér“. (Berzs. k. V.) 1842.

Oktan = logika. „Oktani (logikai) renddel egymás mellé soroztatván“. (RMNy. II₂ : 339.) 1840. (Vö. Fog. 1845.)

Oszlopűr = hosszúkás, üres hely. „E' 26d. levél innenső lapja szélére az ott maradt oszlopűrbe rakta fel nagy-nagy betűkkel.“ (RMNy. I : XLIII.) 1838.

Önhittség. A NyűSz. a Phil. Msz. alapján Döbrenteinek tulajdonítja.

Öntüzű. „Majd az öntüzű naturalista vadoncز egyszerre megpendíté Tibur örök lantját.“ (Berzs. k. VI.) 1842.

Órfal = védőfal. „Midőn órfalul kell vala nyelvünkbe . . büszkeséget oltani.“ (Ac. Évk. I: 21.) 1833. (Vö. Fog. 1845.)

Örömhullám. „Látta 's örömhullám tolongott baljába“ (Aur. 1823: 204.)

Pályabíróság: „A' pályabíróság hajlékánál egy nagyobb és egy kisebb harang vala felfüggesztve.“ (KGyk. I: 211.) 1829.

Pályakör: „A' pályakört 17 vékony és magas oszlop mutatá“. (KGyk. I: 211.) 1829. A NyúSz. 1830-ból ismeri, Széchenyi Hiteléből. Vö. Szóf. 1834.

Pályatörés = úttörés. „A' pályatörésben megbotlott Schwartnernek ebben gondatlan kérdését . . útba igazítja.“ (RMNy. I: XXX.) 1838.

Rézmetszvény: „Festé mellképedet Blaschkei rézmetszvényről.“ (Berzs. k. 278.) 1842. A NyúSz. csak *rézmetszetet* és *rézmetszést* említ.

Roncsárhányó = gránátos. „Tüzes Gábor roncsárhányó hire áll.“ (Hd. I: 133.) 1847.

Sanyaridő = rossz idő. „De társul ollyant kérnem lehetlenné tette a' téli sanyaridő.“ (RMNy. I: XLIV.) 1838.

Sebesnyomda = gyorsajtó. „Ennek neve . . hamar-sajtó vagy sebesnyomda. (KGyk. II: 153.) 1845.

Segédjegyző. „A' Segédjegyző és Levéltárnok fizetése . . még egyszer annyira emeltetett.“ (Ac. Évk. I: 63.) 1833.

Segédpénz. „B. Alvinczy a' Társaságnak esztendőnként segédpénzt ajánlott.“ (Erd. Muz. I: 63.) 1814. (Vö. NyúSz.)

Sérvitéz = rokkant. Döbrentei 1845-ben magáénak vallja. Használja a Huszárdalokban egy 1845-ben kelt dalban (I: 45). A NyúSz. adata szerint 1845-ben a Hiv. Msz.-ban megvan. Ez kissé kéteessé teszi, hogy Döbrentei az alkotója. Bár a Hd.-ban egy egész versben bizonyítja a szó helyességét.

Sérvitéz-ápolda = „Invaliden Palais.“ A M. Nyelvt. 24. sz. 1 C. jelzetű kéziratában a „Döbrentei Gábor kezdette új szók, összeállítások“ között van, 1845-ben. Ugyanebben az évben a Kis Gyula könyve II. kiadásában (116). *sérvitéz*

gyámoldát használ: „De már ezen idő folytában soka meghal, sérvitéz gyámoldába vagy palotába keredzik.“

Szélyel járó-eszü = szórakozott. „Distraktjéről (Szélyel járó-eszü) Lesszingnek elmés kritikája áll.“ (KfSz. II:228.) 1822. Mártonnál 1823-ban = zerstreut.

Szemigéző. „A' hajdannak darabosan foglalt drágakövet szemigézőbben keríti körül az ékszer művésze.“ (RMNy. I:LXXII.) 1838.

Szin-igazgató. „A' Szin-igazgatók éppen ezen szükség' idejében megismerkedtek a' Goldoni dramatikai munkáival.“ (Erd. Múz. IX:48.) 1817. A NyúSz. 1835-ből említi.

Szívmelegítvény = szívet föllelkesítő költemény. „Az egész pedig akármelly egyházban elmondható szívmelegítvény“, t. i. a Fohászkodás. (Berzs. k. X.) 1842.

Szólamfolyam = nyelvfolyam. „A Kazinczy iskola medrébe tért a szólamfolyamnak partra kiáradásaiból.“ (Berzs. k. XI.) 1842. Döbrentei a szólamot ‚Sprache‘ értelmében használja.

Szólamtan = nyelvtan. „Szólamtani szabályokon kívül egyebet soha nem tanult“. (Berzs. k. VI.) 1842.

Szövevényes darab = Intriguenstück. „Ugyan ezen időben jelentek meg a' Románus szövevényes darabjai is. (intriguen Stücke, 1761.)“ (Erd. Múz. IX:49.) 1817.

Szülhely = szülőhely. „Szülhelye Ulysszesznek“ (Berzs. k. XXVII.) 1842.

Talptörvény = sarkalatos törvény. „Az Angoly Consti-tutzió talp-törvényei ezek“. (FMM. 1827. IV:1488.)

Tanfolyam. „Fele tanfolyamát e szerint a syntaxis' osztályának, elmulasztá“. (Berzs. k. VI.) 1842. A NyúSz. 1845-ből, Fog.-tól idézi.

Tartóhang. „S millyen hangejtéssel lehetnek olly szótagjai rövidekké, mellyek nálunk tartóhangot (positiót) szülvén, hosszakká válnának.“ (Sas 1831. VIII:108.)

Távolítórag = ablativus rag. „Tól, től, tul, túl, ról, rül, rul, rül távolítórag elegyesen jő elé“. (RMNy. I:LIII.) 1838.

Telepföld = lakóföld. „E' népek telepföldeiből kerekedik ott ki Magyarország határa.“ (RMNy. I:LII.) 1838.

Testfedő. „Czifrásan kiverve testfedő paizsán.“ (Aur. 1823:197.)

Testgyakorolda. „Milyen a' testgyakorolda ugró mászó tanítványa Pesten.“ (KGyk. II:190.) 1845.

Tévkert = labirintus. (Berzs. k. XXVIII.) 1842. Baróti Szabónál: *tévelykert*.

Tevőrész = alkotó rész. „Mindenek felett a' toszkánai nyelv valóbb tevőrészei meghatározásán kellett dolgozni.“ (Erd. Múz. V:15/16.) 1816.

Tiszteletadomány. „Vdik Ferdinánd most koronázott ifjabb Király az Ország' tiszteletadományának részét a' Társaság alapításai' neveléséhez szentelte vissza“. (Ac. Évk. I:62.) 1833.

Tiszteletdíj. „Az Igazgatóság által meghatározandó tiszteletdíj mellett, November 10 d. Döbrentei Gábornak adott.“ (Ac. Évk. II:77.) 1833-ban kelt jelentés. A NyúSz. neki tulajdonítja. Vö. Tzs. 1835.

Tiszteletjutalom = tiszteletdíj. „Az azon dolgozóknak járandó tiszteletjutalom meghatározása“. (Ac. Évk. I:84.) 1833.

Toborzatköltség. A M. Nyelvt. 24. 1C. jelzetű kéziratában alkotásai között sorolja fel. 1845.

Tűzkarú. „A' várnak tűzkaru délczeg kapitánya“. (Aur. 1823:201.).

Tűzőrség = Feuerpiquet. Imént idézett kéziratában magáénak vallja. 1845.

Útverő = úttörő. „A' magyar statistika és oklevéltan lelkes útverője“. (RMNy. I:XI.) 1838.

Végtöredék. „Felebb említett apátnév e' végtöredéket megint benedekes rendéének mutatja.“ (RMNy. I:XLVII.) 1838.

Vendégbeszédmód. „Xenologismus magyarul vendégbeszéd mód — a' vendég beszéd hamar olyan lehet, csak mint a' vendéghaj.“ (É. és L. 1827. II:376.)

Véralak = véralkat. „Költők olvasásának esett... kikhez csakugyan hajlíttotta véralakja is.“ (Kh. ET. II:49.) 1831.

Vezérpont. „Vezérpontok pályamunkák kijelélése körül.“ (Ac. Évk. I:92.) 1833.

Világítójegyzet: „Már 1783-ban készített ő néhány ívnyi világítójegyzeteket.“ (RMNy. I: XI.) 1838.

Zenélykar = zenekar. „Udvarod zenélykart fizet“. (Berzs. k. 65.) 1842.

Zengelemszer = hangszer. „Sikoltó zengelemszereket vertek össze.“ (Berzs. k. XXX.) 1842.

Zengelemszerető = zenekedvelő. „A zengelemszerető, a szánakozó delfin“. (Berzs. k. XXII.) 1842.

Zenélyszerző = zeneszerző. „Zengelem mellé költött dalnak csak úgy adhat zengélyi lebengést a' zenélyszerző,“ (Berzs. k. 69.) 1842.

Képzett szók.

Adományzat = adományozó oklevél. „'S hogy o betű e' névben *a* helyett van, megint ez adományzat e' sora mutatja:“ (RMNy. I:XXV.) 1838.

Áradozat = áradozás. „Ugyan azon hazafiui hév áradozata, ... ragadá ötet arra“. (RMNy. I:XI.) 1838.

Bástyázat. „Nem mohfogta bástyázat, nem gót csupok sudara kormollik.“ (RMNy. I:XXXVI.) 1838.

Bészönyegel = betakar. „Bünt hintve jár kél a' bészönyegelt [igy] Alvón az álom.“ (FMM. 1826. I:585.)

Becsmér = pasquillant. (Berzs. k. 99.) Vö. Karcár.

Becsmérlet = pasquillus (u. o.) Vö. Karcár.

Birtokosbít = gazdagabbá tesz. „1290-beli adománylevelének ezen szavai birtokosbíták.“ (RMNy. I:XXV.) 1838.

Bizonyolgatás = bizonyítás. „Megvitatta Horvát István Révainak Schwartner után leírt bizonyolgatásait is.“ (RMNy. I:XVI.) 1838.

Bocsátványos = obsitos. „Szegény bocsátványos katoná“ (Hd. I:32.) 1847. *Bocsátvány* megvan a Tzs-ban 1835.

Bölcselő. Döbrentei magáénak vallja 1845. Ebben az évben Fog.-nál is megvan már.

Cinke = vignette. „Majd, a' lesajtozott ívek folytatását, vagy hivatal' elébb való dolgai, vagy sajtóintézetbeli hátráltatás, czimkéek (vignette) hozatása veté hátra.“ (Berzs. k. számozatlan I.) 1842.

Csalattatás = illuzió. „Hösi és szerelmes rolléjinak a' szükséges csalattatást (illusio) megadni, valamennyire hátráltatta vastag teste“. (KfSz. I:211.) 1821.

Cselekezet = cselekedet. „'S költérlés mint cselekvés,

költérlet mint cselekezet, olyan lenne, mint: sárgulás, sárgulat.“ (Berzs. k. 65.) 1842.

Csipdelet = satira. (Berzs. 99.) 1842. L. Karcár.

Csipér = satirikus. (Berzs. k. 99.) 1842. L. Karcár.

Csonkázat = csonka példány. „Egyedül hajdanibb zavarban verődhetett el több köz é' csonkázat“. (RMNy. I: III.) 1838.

Csuszárd = hízlgő. „Αἰμυλῖος, schmeichelnd, listig, bethőrend, csalárd, csuszárd.“ (Ac. Ért. 1847: 146.)

Dallam. „Halszott Dargó Pál' szájából Ezredesük' dal-lamából“. (Hd. I: 90.) 1845-ben kelt kéziratában magáénak vallja. A NyúSz. is neki tulajdonítja.

Denevéreskedni = kétszínűnek lenni. „Azt hiszed, hogy a' két fél között denevéreskedni akarok.“ (KFl. XIII: 47.) 1815.

Egyetemesít. „'S testvéri egyezésre van szükség, ezt egyetemesített nyelv szüli.“ (Ac. Évk. 1833. I: 47.)

Éldeklet = élvezet. Döbrentei így magyarázza a szó jelentését: „Éldelni, a' szeldelni, tördelni, vagdalni szerint volt alakítással, annyi mint: vigyázattal a' javát élni, a' világ örömeit aprónként éldelni. — *Éldekleni* pedig ezek nyomán *érdekleni, fuldoklani, nyeldekleni, öldökleni, haldoklani*, tehetné a' tombolást. Der feinere Genuss == *éldelet*, der gröbere == *éldeklet*.“ (Berzs. k. 98.) 1842.

Élc. „E' hónap 3-dikán bennem az lobbana meg, hogy Witz német szó magyarul talán *Élcz* lehetne. Mert abban bölcséleti felfogása szerint él kell legyen 's azon élnek per-czenni kell.“ (Ac. Ért. 1847: 145.) Vö. NyúSz.

Éledelem = élvezet. 1845-ben saját alkotású szavai között említi. „Akárhogy hányd, csak szerelem Igaz belső éledelem“. (Hd. I: 34.) 1847. Döbrentei ezt jegyzi meg hozzá: „*Éledelem. Élek, él-ed*, után ugy, miként *hi-vek*, (hiszek) *hived, kések, késed; tör, törd* után: *hiedelem, késedelem, töredelem* stb.“ (Hd. I: 157.) A NyúSz. 1833-ból idézi az *éledelmes-t* = genussreich.

Elnemzetlenítés. „Az idézett törvények ellenére lett el-nemzetlenítés tapasztaltával“. (Hd. II. az előszóban.) 1848.

Emberzet = emberiség. „Folyvást az emberzet szerelmeiben melegülő ... szó zendüle“. (Ék. 1845. I:635).

Említmény. „Egy két említmény e' másod kiadásnál.“ (KGyk. II:IV.) 1845.

Epedékenység. „A' mindig egyszínű Kölcsey inkább tulajdon epedékenységét adta rá“. (Berzs. k. 77.) 1842. Vö. NyúSz.

Építér = építőmester. „Keleti hegyfokán állott volt azon 500 lábnyinál magasabb világítótorony, melyet Ptolemaeus Philadelphus király, Sostratesz nevű építérrel állíttatott“. (Berzs. k. XXXI.) 1842.

Eredezett = származtat. „A' található hasonlóság némi világító következtetést eredeztethetne.“ (RMNy. I:XLVI.) 1838.

Értelmezet = fogalom. „S különös, hogy épen a' németből fakadt-ki ezen értelmezet' találó szava.“ (Ac. Ért. 1847:145.)

Érzékesítés = megérzékítés. „A' tanítás érzékesítése lévén tárgya“. (Erd. Muz. VII:29.) 1817.

Érzelegni. A NyúSz. a Phil. Msz. alapján neki tulajdonítja. 1834.

Esedelem = könyörgés. „Egész hosszú esedelme nemzetének“. (Berzs. k. 64.) 1842.

Eszméz = gondolkodik, eszméket alkot. „Lelke munkál, eszméz, még akkor is, midőn az elme zavart, bódult“. (Ac. Ért. 1847:149.)

Fecsegmény = fecsegés. „A' historiai lelkiesmeret szigorúsága, mi nélkül a' hisztoria [így] csak fecsegmény, azon hökkene meg“. (RMNy. II:376.)

Felbezderít = felbuzdít. „Majd másképp bezderíti ő fel a szívós Vas urait Berzsényijük tiszteletére.“ Nagy Jánoshoz írt levelében 1844. (Z. 1888:49. sz.) Népiesnek látszó kifejezés. Vö. *bézdít* MTsz.

Felkincsez = gazdagít. „Oktatásaival pedig szivedet kincsezed fel.“ (YE. 28. o.) 1828. A NyúSz. 1833-ból említi Széchenyitől.

Felnyájasul. „S a viszontlátásnak előre gyakorta felnyájasult örömet, legidősebb fia Berzsényi Farkas, következő

tudósításával lőn kénytelen, elvenni tőlem is!" (Berzs. k. II.) 1842. Szótáraink közül csak Ballagi említi 1846-ban „sich erheitern" jelentéssel.

Felsuhanás = fellelkesedés, felbuzdulás. „Mellyek egy ideig olly szép, olly nemes felsuhanást hozának elé" (Tud. Gyűjt. 1825. VI:118.)

Felszavaz = szavakkal kifejez. „Azon érzet és gondolatcsírát, . . . nem tudja úgy, miként maga szeretné felszavazni". (Berzs. k. IV.) 1842.

Feltornyosít. „A' hullámot feltornyosítva csapja a' zugó szelek zavargása..." (KfSz. I:22.) 1821.

Feltündézés = feldiszlítés. „Romános feltündérezése tárgyának névtelen bájjal csillog". (KhET. I:400.) 1831.

Felvilágosítmány = felvilágosító adat. „S tudni kellene, ha találtatik-e, még ide tartozó felvilágosítmány Bukarestben a' Szent-Sára könyvtárban". (RMNy. III:VI.) 1842.

Ferences = ferencrendi. „Az ítélethozás igen sokat forgott már, láttuk a' sz. ferenczesek évkönyvének Mária és Zsigmond idejét érintő szaka nyomán". (RMNy. I₂:IX.) 1838. Magáénak vallja.

Festér = festő. „Vagy csak egyikét szó, egyikét sornyi felírás alatt fogsz? mindig fekünni, miként Qui giace Tiziano, e' nagy festér". (Berzs. k. III.) 1842.

Folyandóság = ? „Megyek biz én katonának, Vagy gyalognak vagy huszárnak, Tiz évre! nem mind a világ, Idő itt-ott folyandóság." (Hd. I:12.)

Forraj? = hév, tűz. „A' szavak Szélnek reptik a' tett' forraját." (FMM. I:585. 1826.) „Milly nevetséges, ha történetkereső, kedvencz eszme forrajával velejében, hamar azt facsargatja csak ki, mit lelni szeretne." (RMNy. II₂:375.) 1840. Vagy talán a *forró* igenév úgy ragozva, mint: *adó: adaja* stb. A MTsz-ban is van *forraj*, de más jelentéssel.

Forralom = lelkesedés. „Pesten Trattnernál 1813, a költér képével Blaschkeitől, végén az előbeszédnek, melly csupa hazafi forralom". (Berzs. k. VIII.)

För = Häupting. Vö. Szobár.

Gondár = gondnok. Döbrentei ezt írja erről a szóról:

„Én gondárnak hallám a' curatort Pázmándon.“ (Berzs. k. XII.) 1842. Így valószínűleg nem Döbrentei alkotása, de egyelőre nála találjuk a legkorábbi adatot. A NyúSz. 1843-ból idézi Fogarasi Kereskedői Szótárából.

Gyakoroltató = frequentativum. „A' Magyar sokkal több és festőbb gyakoroltatókat (frequentativumokat) fejtett ki más Európaiaknál.“ (FMM. 1828. III:1782.)

Gyávulat = elgyávulás. „A' költérnek elállott e' gyávulaton szava.“ (Berzs. k. 76.) 1842.

Gyilkolódik. „A' francia gyilkolódott lázadalom.“ (Berzs. k. 69.) 1842.

Győzőly = győzelem. „Győzőlyt egyéb nem nyujthattott.“ (Hd. I:72.) 1847. Megjegyzi a szóhoz (Hd. I:157.): „Miként: *asz, vesz* után van *aszály, veszély*. És *esz, besz* után lőn *eszély, beszély*.“

Gyűjtély = gyűjtemény. „Eszterházy János gróf kézirat és fegyverkép gyűjtélye.“ (Berzs. k. 266.) 1842.

Gyűjteménykedik = gyűjt, gyűjtöget. „Hol délelőttönként gyakran gyűjteménykedem“. (Berzs. k. 265.) 1842.

Gyűlzet = conventus. Saját szavai között sorolja fel M. Nyelvt. 24. sz. 1C. jelzésű kéziratában. 1845.

Hajlékonytalan = nem hajló, merev. „Megvívna a' még darabos hajlékonytalan nyelv' akadályaiival,“... (Erd. Muz. IX:160) 1817.

Hányadság = szám. „Megszámlált leveleinek ekként hányadsága szerint hivatkozom ennek amannak mellyikén állására.“ (RMNy. I:XVIII.) 1838.

Hebegdegelő = átvitt értelemben: ,lassú, sokáig húzódó.‘ „De ez a' hebegdegelő készülődés Májusnak egészen végéig siker nélkül húzódik.“ (Tud. Gyűjt. 1824. VIII:24.)

Hitelít = hitelesít. „S hitellített másolatok szerint szerkeszté sajtó alá“. (RMNy. II:1.) 1840. Szótárainkban csak *bitelesít* van.

Hiszak = hézag. „Látod hol üti ki magát a hiszak.“ (Berzs. k. 275.) 1842. Vö. a bevezetést.

Hizag = hézag. E helyett használja a Berzs. k. 74. lapján. 1842. Vö. a bevezetéssel. Lehet hogy a népnyelvi *hízag* befolyásolta.

Hiudad = hiú. „Csak dolgozásai között mutatkozik előtte a' hiudad leánya, a' Hír;“ (É. és L. 1827. II: 105.).

Hiutlanság. „Tudva ezen hiutlanságot 's úgy olvasva Eliza belsejének tiszta világában keletgetett hív érzéseit, még inkább neki olvad a' szív“.... (YE. VII.) 1828.

Hizelékeny = hizelgő, behízelt. „Hizelékeny, 's az érzéseken keresztülhatva diadalmaskodó hangjaik“. (Erd. Múz. VIII: 109.) 1817.

Holság = hely. „Csupán az eseményhely azért nem biztos mutató a' készítés holságához.“ (RMNy. I: XXXIX.) 1838.

Honnosi = honpolgár. „Hiszi a' társaság, hogy minden olly honnosi, kinél talán még nem ismert régi magyar nyelvemlék lappang, elfojtja féltékenységet“. (RMNy. I: V. E.) 1838. A NyúSz. 1841-ből Széchenyitől idézi. Vö. *Honos* = einheimisch Kunoss: Szófűzér 1834. *Honnos* = patriota, Kassai 1833.

Igazgatóság = directorium. „Igazgatóság választott“. (Ac. Évk. I: 35.) 1833. Döbrentei magáénak vallja. Fogarasi DMM. 1833-ban már ismeri.

Ihlelem = ihlet. „Nem erőltetett ráhagyás, hanem ihlelem mondja: tisztelet Berzsényi hamvain.“ (Berzs. k. XII.) 1842.

Ijedékeny = ijedős. „Az ijedékeny Biri.“ (Cím, KGyk. I: 59.) 1829. A NyúSz. 1833-ból Széchenyitől ismeri.

Illem. „Az Illem meszíti [így!] embertől a szilajt, az ocsmányt“. (Berzs. k. 275.) 1842. Összevonás a korábbi *illedelemből*. A NyúSz. 1844-ből ismeri.

Illemtelen = impoli. „Uram, higgye meg kegyed, a francia soha nem lehet impoli (talán illemtelen)“. (Berzs. k. 298.) 1842.

Iralom = írás. „Régi családoknál hajdanibb magyar iralmakat . . . sokkal érdekesebbeket találhatnánk.“ (Ac. Évk. II: 69.) 1838-ban kelt jelentésben. Simonfi szerint 'irodalom' értelmében 1841-ben, I. NyF. 68.

Irigységtelen = irigység nélküli. „Irigységtelen óságbúvár . . . közre adja tudalmát.“ (RMNy. I: XXXVII.) 1838.

Javitár = nyomdai javító. „Legyen minden nyomdában külön sajtó, az utolsó javítás ív tiszta lenyomásához,

mellyen minden betű jól kikerekedve lássék, akkor mi marad vétségül, inkább csupán a javítaré.“ (Berzs. k. XXXVI.) 1842.

Jelenmény = jelenség. „Mi fenséges jelenmény a lélekben, a haza és muzák [így!] szeretete.“ (Berzs. k. 255.) 1842.

Jelentelen = absens. Saját alkotásai között sorolja fel M. Nyelvt. 24. sz. 1 C. jelzésű kéziratában. 1845.

Jelentelenség = absentismus. Uo. 1845.

Jelző = epithetum. Uo. 1845. A NyúSz. csak 1872-ből, Ballagitól idézi.

Jorgolat = stipendium. „Egy ifjú' évi tartására jorgolatul (stipendium) 6666 for. 40 Xr. pengő tőkepénz kívántatik.“ (Berzs. k. 67.) 1842. A szó Döbrentei alkotása a régi *jorgat*-ből; ezt a Müncheneri Kódexből ismerte, mint megjegyzéséből látható.

Kacagdogál. „Úgy az kacagdogál aprólék kifogásain.“ (É. és L. 1827. II: 125.)

Karcár = szatirikus. „Szüle [olv. szülé] a megijesztett karczárt Himera, Sziciliában.“ (Berzs. kiad. XXXIII.) 1842. Ugyanezen munkájában (99) így ír: „Satyra lehetne: *csip-delet, karcz, satyricus, csipér, karczár, karczolás, pasquillus* becsmérlet, pasquillant becsmér.“

Kegyed. E megszólítást Döbrentei szintén magáénak vallja 1845-ben. (M. Nyelvt. 24. sz. 1 C.) A szó alkotója tulajdonképen Szemere, Döbrenteinek csak annyi része van benne, hogy ő hozta nyilvánosság elé. (KfSz. I: 143.) 1821. Vö. NyúSz.

Kelem = dátum. „A következők kelemét csak hozzávetőleg tehetem ki.“ (Berzs. k. 61.) 1842. „Levél datuma helyett azért mondhatnók inkább levél keleme és nem kelete, mert kelet oriens.“ (M. Nyelvt. 25. 1 C. 215.)

Kelemez = keltez. „Gerendi Miklós erdélyi püspökhöz intézett ajánlatát kelemezé 1541 b. febr. 1-sőjén Posonban“ (RMNy. III: XXIV.) 1842.

Kellemke = szonett. „Szentmiklósy Aloiz a kellemkéi írója.“ (Berzs. k. XI.) 1842.

Kerény = ráma. „Annak kerényén vagy rámáján korszorúzat“. (Berzs. k. 282.) 1842.

Keresgélet = kutatás. „Már Révait ottani keresgéleltre édesíté“. (RMNy. I : II.) 1838.

Keresztényedés = keresztény hitre térés. „A' magyar keresztényedés elejétől minden, a' mi, 1550-nig eredetiében elékerül.“ (RMNy. I. cl.) 1838.

Kijelelvény = designatio. Saját alkotásai között sorolja fel. (M. Nyelvt. 24. sz. 1 C.) 1845.

Kijelelvényez = designare. „Több évi kritikai összealkéltást szigorúzna éléhozott iratokban álló mondatokból vagy ott kijelelvényezett oklevelekből.“ (RMNy. III : VI.) 1842. Magáénak vallja idézett kéziratában.

Kisig = kisség. (Berzs. k. 68.) 1842. Vö. a bevezetéssel.

Kiszemelet = excerptum. „Gyanítást lakához ekként más kiszemelet sughat“. (RMNy. I : XXXIX.) 1838.

Kiszemelvény = szemelvény. „Némelly kiszemelvény Kazinczy Ferencznek Berzsényi Dánielhez írt leveleiből.“ (Berzs. k. 239.) 1842. Vö. *szemelvény* NyúSz. 1844.

Kiütödés = ?. „Göthét Génienek tartom, de a' hol az olly hatalmas Kiütödésről van szó, inkább Klopstockot választanám.“ (É. és L. 1827. II : 114.)

Kormollik = sötétlik. „Nem gót csúpok sudara kormollik.“ (RMNy. I : XXXVI.) 1838.

Költem = költemény. (Berzs. kiadás címlapján.) 1842. Vö. Kunoss Szf. 1843.

Költély = költészet. „Költélye mély sebekből foly“. (Berzs. k. VI.) 1842.

Költélyzés = költészettel való foglalkozás. „A költélyzés el-elvonta gazdaságától“. (Berzs. k. XVIII.) 1842.

Költér = költő. „Addig rimelgete a' költér“ (Ac. Évk. IV : 23.) 1837-ben kelt jelentésben. Következtesen használja a Berzs. k.-ban. Innen ismeri a NyúSz is. Továbbképezve is előfordul: *költéri* = költői: „költéri levelek.“ (Berzs. k. 45.) 1842; *költérez* = költ: „e dalokat nem különös feltétel írta, vagy ha szabadna mondani: költérezte.“ (Hd. I. az előszóban.) 1847; *költérlet* = a) költés, megírás: „ha ennek költérletekor, mind együtt volt-e már azon 50 ezernyi sereg adatok kikeresése mutatná.“ (Berzs. k. 65.) 1842;

b) poesis: „s minden hadseregnek, huszárság a poeise vagy költérlete“. (Hd. I. az előszóban) 1847. Vö. NyúSz.

Könyörgékeny = könyörgő. „Szép lehetett a' hölgy, s' majd elszánt majd könyörgékeny“. (RMNy. III : XV.) 1842.

Kötély = kötelék. „Nyájas levelei . . . csak olyanokul veendő, mint a felbomlott kötélyü szerelmeseké“. (Berzs. k. XVII.) 1842. Megvan Fogarasinál 1845-ben „kötelesség“ jelentéssel.

Külföldiség : „S azon kiváló tulajdonokat külföldiség' fordulatai el nem cserélgették“. (RMNy. I : IV.) 1838.

Különfélt = változatossá tesz. „Az alkeoszinak másod sorát több ódájában asklepiadi ezen hangmérettel . . . különfélti zengelmességében.“ (Berzs. k. XIII.) 1842.

Különösebbség = nevezetesség, különös esemény. „Hogy magam mulattából utazásom különösebbségeit beléfrogasam.“ (YE. 37.) 1828.

Lágalom = tűz, buzgalom. „S a' hazafiui lágalom kebele' mélyéből egyszerre szakad ki“. (Berzs. k. 64.) 1842.

Látár = látnok. „Szeme langja [így!] mint egy látáré lobban Patakyra“. (Berzs. k. 83.) 1842.

Lázadalom = forradalom. „A francia gyilkolódott lázadalomtól irtóztat“. (Berzs. k. 69.) 1842.

Lehem. „ψυχή, lélek, lehem, lehelet, szellem, élet, elme.“ (Berzs. k. XXXII.) 1842.

Lelékeny = találékony. „Ismerem e' lelékeny népet“. (Berzs. k. 296.) 1842.

Lengékeny = bizonytalan, könnyen megdönthető. „Ez csak lengékeny ok“. (RMNy. I : XXXV.) 1838.

Lerovány = Abfuhrschein. Saját alkotásai között sorolja fel. (M. Nyelvt. 24. sz. 1C.) 1845.

Levelezet = levelezés. „Nyugtat engem amaz nehány ok, egy fő pedig a levelezetek között áll jegyzetben“. (Berzs. k. II.) 1842.

Lesajtóz = lenyomtat. „A' lesajtózott ívek“ (Berzs. k. számozatlan I.) 1842.

Megasztagul = kazallal megrakódik. „A' gazda-költér

majd jól megasztagult és több széna kazalú szérűjére vitte vendégbarátait sétálni". (Berzs. k. 83.) 1842.

Meggyökerül = meggyökeresedik. „Nyomonkint belvérben gyökerüljön meg". (RMNy. I: XLIX.)

Méltolat = méltányolás. „Méltolat elég díjul". (Berzs. k. 86.) 1842.

Míveltség = cultura. „A' míveltség becse, 's a' haza szeretetének nemes volta". (Erd. Muz. VIII: 43.) 1817. Döbrentei magáénak vallja. A NyúSz. a Hitelből (1830.) idézi. Mártonnál *kimíveltség* 1823.

Mívelődés. „Anyavárosából Albalongából vitte polgári 's vallásbéli mívelődése magvait". (Erd. Muz. I: 115.) 1814. A NyúSz. is neki tulajdonítja.

Nemesítvény = nemesi levél. „Passardinak ezen iparaért majd I-ső József 1708-ban tavaszelő vagy martius 25dikén nemesítvényt ada". (KGyk. II: 64.) 1845.

Népedelem = népesség. „A' magyar népedelem". Megjegyzi, hogy: „*Nép*, névtől úgy mint: *ur, fej, vész*, nevekből van *ur-adalom, fej-edelem, vész-edelem*." (RMNy. III: V.) 1842.

Nyomdokos = utód. „Kinizsy' neve, a' nagy, a' megszokott, könnyebben gördüle nem olly híru nyomdokosánál." (RMNy. II: VI.) 1840.

Óhajtozat = óhajtozás. „Az ifjú Berzsenyit, ilyen nemű óhajtozatokra . . . a hercegi házról hallottak ébresztheték." (Berzs. k. 66.) 1842.

Olmoság = nehézkesség. „Sőt a' német élczeskedés még Jean Paulnál sincs mindenütt bizonyos olmoság nélkül". (Ac. Ért. 1847: 145.)

Összealakítás = összevetés. „Kritikai összealakítást szigorúzna." (RMNy. III: VI.) 1842.

Övézőleg = személyragozva 3. személyben. „Övézőleg mondva: élcze, az ő élcze". (Ac. Ért. 1847: 152.)

Pihený = caesura. „Kelletlenül esik a pihený oda, mert értelem szakad ketté". (Berzs. k. 63.) 1842. Vö. NyúSz.

Pillam = világítás, világosság. „Szemeréjéhez írt költélyén Matthisson Genfer See-jére szolgált holdból tereng némi pillam". (Berzs. k. 77.) 1842.

Pirhodik = piroslik. „Rhon körül enmagam vére pirhodék.“ (Hd. I: 140.) 1847.

Pornyul = elgyengül, elpuhul. „Arszlán erők csak vadonban pornyulnak.“ (Hd. I: 138.) 1847.

Pusztalom = pusztítás. „Fél óráig szokott e forró légözön pusztalma tartani.“ (Berzs. k. XXXIII.) 1842.

Rácsogás = beszédhiba, raccsolás. „Annak ugyan örvendek, hogy selypítésedet 's rácsogásodat már elhagyta.“ (KGyk. I: 53.) 1829.

Ragadály = magával ragadás. „S bészivom szivéből érzett minden mondásának kellemes ragadályát.“ (YE. 56.) 1828.

Ragít = képez. „A' már ragított kerék vagy kerekből kerekít.“ (Berzs. k. 77.) 1842.

Ragozat = ragozás. „De Faludi, a' népszerű kedvelt költő, nem hagyta fenn egyszersmind magyarázataival jelét, nyelv ragozata lelke' mélyebb szétszedéséhez értettségének“. (RMNy. I: II.) 1838.

Rejtez = rejtek. „Pillangóilag bútatá ki rejtezetéből.“ (RMNy. I: XV.) 1838.

Rémlés = rémlátás. „Nehogy kétségek és rémlések elmédnek megzavarják tisztaságát“. (YE. 98.) 1828. A Phil. Msz. Döbrenteinek tulajdonítja.

Rongálat = romlás, rongálás. „Itt-ott egyéb rongálat is csapott elé“. (Ac. Évk. IV: 71.) 1838-ban kelt jelentésben.

Ruhár = garderobier. (Berzs. k. 86.) 1842. L. Szobár.

Sajdulat = fájdalom. „Azonnal sajdulat lobban elé azon, miért kellett elpusztulni agg Buda mátyási könyvtárának“. (RMNy. I₂: I.) 1838.

Sajgalom = fájdalom. „A' magyar történelem tragédia sajalommal tele.“ (Berzs. kiad. 75.) 1842.

Selymezet = selyem. „Az említett I. József király lakodalmára készült selymezet“. (KGyk. II: 63.) 1845.

Serkedezet = felbuzdulás, sarjadzás. „És osztán egyedül német műveltségű lévén, a' magyar serkedezetet annak mérte szamatához“. (KGyk. II: VI.) 1845.

Sírekony = könnyen síró. „Bajban sírekony, hadat verni nem tud“. (RMNy. II₂: 394.) 1840.

Simárdság = ravaszság. „Artigkeit, Feinheit, Schlaueit, módosság, csín, finomság, ravaszság, simárdság.“ (Ac. Ért. 1847:146.)

Sorbasít = sorba állít. „A kapitány sorbasítja Sodramának maradát“. (Hd. I:118.) 1847.

Sorzat = versszak. „A' vers hármas rímű, meg van belőle hét sorzat (strophá)“. (Ac. Évk. IV:23.) 1837-ben kelt jelentésben.

Sürgelem = sürgetett ügy, s. eszme. „Kazinczy magában örvendett a Kölcsey recensio elveinek, mert az ő sürgelmeit hirdeté“. (Berzs. k. XVI.) 1842. A NyúSz. 1859-ből idézi.

Szabvány = minta. „Írá először uimagguc, azután pedig megtekintette lesz előtte volt eredetijét vagy másolati szabványát 's tevé ahhoz képest uimaggomuc.“ (RMNy. I:XXIX.) 1838.

Szakadvány = elszakadozott példány. „Előmbé hozá egy gótbetűs magyar irat' szakadványát“. (RMNy. I:LXI.) 1838.

Számolat = számítás. „Kereskedői számolat nem ígére hasznót“. (RMNy. I:XI.) 1838.

Szavallás = declamatio. „A' szavallás (declamatio) affektálással folyt“. (KfSz. II:243.) 1822. A *szaval*-t Döbrentei a NyúSz. szerint 1814 előtt használta. *Elszaval*, *elszavallás* előfordul Dessewffy József Bártfai leveleiben 1818-ban (142—143. l.) s e művet tudvalevőleg Döbr. rendezte sajtó alá.

Szavazat. „September' első napján az ötödik ülésben szavazatok' többsége a' törvénytudomány' osztályába vidéki második rendes taggá választotta Stettner Györgyöt“. (Jelenk. 1832:585.) A NyúSz. szerint először Kunoss Szf. 1834.

Szellemzet = szellem. „Beszenyíti az isteni szellemzetet.“ (RMNy. I₂:II.) 1838.

Szellemzik, a *lélekzik* mintájára. Saját alkotásai között sorolja fel. (M. Nyelvt. 24. sz. 1C.) 1845. Műveiben nem találtam reá adatot s Döbrentei sem határozza meg értelmét; így jelentése nem világos, talán 'szellemeskedik'.

Szelletiség = szellem. „Könnyebbítükre oktatának egy harmadikat, mint kitünőbb szelletiséget éreztetett husszita magyar papot.“ (RMNy. I₂:XLI.) 1838.

Szeszély = humor. „A' csélcsapkodó szeszély és heves indulat nem mer kicsapni a' kiszegzett határokon.“ (KfSz. II:264.) 1822. A NyúSz. 1833-ból ismeri. Döbrentei 1847-ben (az 1847 iki Ac. Ért: 148.) a *szeszély*-t gr. Dessewffy József szavának mondja.

Szigorúz = követel. „Az külön nagy munkát és több évi kritikai összealakítást szigorúzna“. (RMNy. III : VI.) 1838.

Szívély = kedély. „Szegény Miskának vidámsága, szivélye . . . hol van mind ez“. (Berzs. k. 280.) 1842.

Szívélyes = kedélyes. „Mondása néha csípős, néha szivélyes volt“. (Berzs. k. 94.) 1842. Vö. NyúSz. Döbrentei magáénak vallja.

Szobár. „Megszerzését atyja még reggel meghagyá a' pinczérnek vagy szobárnak“. (KGyk. II : 158.) 1845. „Helyesen fogadtaték így el: tűzér, pinczér 's nem volna szabály elleni: szobár, Zimmerkellner, ruhár, Garderobier, sőt fő Håuptling, úgy miként tő-ből tör.“ (Berzs. k. 86.) 1842.

Szózal = beszél. „Imígy szózott egy kapitán“. (Hd. I : 115.) 1846-ban kelt dalban. Ballaginál és Királyföldynél 1846-ban *szózal* = dictieren.

Szövelem = szövés „félbe kelle hagynia gyengéd szövelmű híres regényén dolgozását.“ (Berzs. k. XIV.) 1842.

Tarajoz = a) elrejt „Istvánffy később is e' magyar neveket: Kerecsényi, Csáki, Széchen, Rákoczi, Querecenius, Chaquius, Secenus, Ragotzius római álorczákba tarajozá“. (RMNy. II₂ : 376.) 1840. — b) buzdít, lelkesít „Csatára meg tarajzó“ t. i. a zene. (Hd. I : 62) 1847.

Távolni = távolinak ítélni. „Vagy vetni akarunk-e közel-létéért ezen esztergomihoz? a' III. és IV. Orbán pápától Ild Geiza által 1141 és 1161 között alapítottnak mondotthoz. Vagy nem távoljuk-e a székesfehérvárit, hol e' rend egyháza 1161 körül vala Pray szerint készülöben.“ (RMNy. I. XXXI-XXXII.) 1838.

Találmánykodik = nem egészen világos értelmű, talán kísérletez. „Az elmaradottak, felébredvén, Newton és a' természeti mechanicus között lévő lépcsőkön találmánykodnak“. (KfSz. II : 225.) 1822.

Tanodár = tanító. „Iskolamester vagy uj szóval mondva tanodár volt.“ (KGyk. II : 23.) 1845.

Tekervénykedés = ravaszág, kétszínűség. „Éj, hagyj békét tekervénykedéseiddel.“ (KfSz. II : 119.) 1821.

Tekervénykedni = kétszínűsködni, ravaszkodni. „De még színlekedve sem akarok tekervénykedni“. (KGyk. II : VII.) 1845. E kifejezések megalkotásában valószínűleg a székelyföldi *tekervényes* ,ravasz, ,furfangos‘ befolyásolta. Vö. MTsz.

Tengerkedés = talán ,hullámlás‘, nem egészen világos az értelme. „Berzsenyi érzéseinek tengerkedése között elfogódva, később 's akadozottan“. (Berzs. k. 83.) 1842.

Termékít = termékényt. „Ugyan egyféle esővíz többszer lehull, de, termékítve-e vagy csak porát veri el.“ (Berzs. k. 77.) 1842. Vö. a bevezetéssel.

Tetszeskedő = kacér. „Pierre Corneille . . . és Quinault találták-e azt legelsőbbszer, egyik a' Hazugban, másik a' tetszeskedő Anyában, La mère coquette“. (KfSz. II : 226.) 1822. A NyúSz. a Phil. Msz. alapján tulajdonította neki.

Tévedelem = tévedés. „Ha egy-egy kornak alább szálítá is tévedelme“. (Ac. Évk. I : 54) 1833.

Tizenketvény, tizenkettevény = douzaine. Saját alkotásai között sorolja fel. (M. Nyelvt. 24 sz. 1C.) 1845.

Tömenkedés = talán ,szorongás‘, értelme nem világos. „Tömenkedéssel hallani vágyni a' Kedves szokott hang terjedéseit.“ (KFl. XIII : 206.) 1815.

Történelem. „A' magyar történelem éleiről nemzeti fájalmakat pendít meg benne“. (Berzs. k. 68.) 1842. Vö. NyúSz.

Történelem. „A' magyar történelem tragediai sárgalommal tele.“ (Berzs. k. 75.) 1842. A jelentéskülönbségre nézve *történelem* és *történelem* között lásd a bevezetést.

Utánnazás. „A' franczia Literaturának klasszikus Munkáit fordítások és utánnazás által a' német nyelv tulajdonivá tenni igyekezett.“ (Erd. Múz. III : 55.) 1815. Vö. NyúSz.

Utánnazó. „Tartottak nyomaikon menni, ne hogy Utánnazók legyenek“. (KfSz. I : 182.) 1821.

Utódság = utókor, utódok. „Ezekért nevezé a bámuló utódság félistenének“. (Berzs. kiad. XXIV.) 1842.

Vajdakodik = vajdaskodik. „1504—1517-ig . . . István vajda fia Bogdán vajdakodott“. (RMNy. III : XIII.) 1842.

Választottság = választmány. „Irta a' lóversenezés választottsága nevében gróf Széchenyi István és Döbrentei Gábor“. (Pl. k. 1828. a címlapon.) A NyúSz. 1830-ból ismeri Széchenyitől. A Pl. k.-et Döbrentei és Széchenyi együtt szerkesztették, mégis Döbrenteinek tulajdonítható a szó, mert magáénak vallja 1845-ben (M. Nyelvt. 24 sz. 1C.)

Vitály = kétség, vita. „Arab szám itt vitályt nem fakaszt“. (RMNy. II₂ 359.) 1840. A NyúSz. 1842-ből ismeri Döbrenteitől.

Völgyenc, völgyi = Napea. „Napeak, a völgy, liget és rétek nymphái . . . Tehát: völgyiek, völgyenczek.“ (Berzs. k. XXXI.) 1842.

Zengelem = zene. „E' seregeket, mint elragadja nemzeti zengelmük!“ Döbrentei magyarázata szerint: „Zengelem, átaljában musica“. (Berzs. k. 65.) 1842. A NyúSz. csak *zengedelem* szót említ 1831-ből Széchenyitől.

Zengelmesség = zengzetesség. „Különfélti zengelmességében“ t. i. a költeményt. (Berzs. k. XII.) 1842.

Zengély = Döbrentei értelmezése szerint: „ária, air, nóta“ „Mert megríkat téged magyar a' te zengélyed.“ (Berzs. k. 65.) 1842.

Zengér = zenész. „Az előtt magadból kelle kiválni zengéreidnek“. (Berzs. k. 65.) 1842.

Jelentésváltoztatások.

Agyag = matéria. „S a' rozsdás agyag (materia) kifényesül.“ (Erd. Múz. V: 22.) 1816. A NyúSz. szerint Széchenyi 1830—31-ben használja.

Emlény = érdemjel. „Adtak volna bár emlényt hogy hordnám még, A pénz jó, de székelynek szob [így] dicsőség“. (Hd. I: 142.) 1847. Kazinczynál *emlény* = „nefelejts virág“, ilyen értelemben ismerik szótáraink is.

Érdekel = interessieren. „Legalább azt lehetett látni, hogy minket erősebben érdeklettek“. (KfSz. I: 77.) 1821. „Oh volna hát még ember a' kit érdekel nyomorúságom?“ (Szépl. Aj. 1821: 82.) A NyúSz. 1828-ból ismeri ebben a jelentésében.

Erősítvény = argumentum. „Védelmét latin szavaival teszem ide, mert idézett író erősítvényeinek az ő nyelvről másra tétele sikkadt lehet.“ (RMNy. I: II.) 1838. Kunoss Gyalulatában = munimentum. Ilyen értelemben ismeri a NyúSz. is 1841-ből Kossuthtól.

Fonadék = intrigue. „Érdeme a' fonadéknak (intrigue) mesterségesen és csinosan való elrendezésében áll.“ (KfSz. II: 227.) 1822. A NyúSz. a Phil. Msz. alapján tulajdonította neki. Márton Józsefnél 1811-ben *fonadék* = das Geflochtene.

Hunyor = ravaszság, áskálódás. „Távol irodalmi hunyor és csel szeszeitől“. (Berzs. k. XIII.) 1842. A NyúSz. 1793-ból Adámitól idézi „das Schlummern“ jelentéssel.

Jog = jus. „Az ahhoz való igaz jog (jus) nem tesz köztők különbséget.“ (KfSz. II: 226.) 1822. Vö. NyúSz. és NySz.

Lengzet = szél. „Szirocco [így!] az Afrikából általcsapó szamum neve. Hűtöttebb de még fonnyasztó lengzet, Olaszhon partjain.” (Berzs. k. XXXIII.) 1842. Fogarasinál 1845 = das Lüftchen. Kazinczynál = máglya. Vö. NyúSz.

Mécsel = világít. „Latiatuc-nak tehát más különös nyelvbélyegei mécselnek homályban előttünk.” (RMNy. I:LXX.) 1838. Fogarasinál 1836. = lässt eine Lampe bremen.

Óvalom = oltalom. „Virág és gyümölcs az ő óvalmával nyílt és tenyészett.” (Berzs. k. XXXV.) 1842. Ugyanitt megjegyzi Döbrentei: „*Óvalom* innen *óvok, óvsz, ó, vagy óv; oltalom* pedig *oltok, oltasz, olt*”. *Óvalom* ‚vorsicht, vorbehalt‘ jelentéssel 1807ben van meg. Vö. NyúSz.

Reggeli: „Volt-e már reggelim?” (KFI. IV : 160.) 1806. Döbrentei ismételten magáénak vallja kézírataiban. „*Reggeli* kezdette Döbrentei Gábor 1823b.” (M. Nyelvt. 25. 1C:58.) „Fruhstuckot én reggelinek ajállám 1822b. s felkapták.” (M. Nyelvt. 4. sz. III : 101.) Szótáraink közül Kunoss Szi. 1834-es kiadásában találtam legelőször. *Reggelez* már Baróti Szabónál megvan.

Színetlen = nyílt szívű, tettetés nélküli. „Ez szeret téged gyengéden és színetlenül”. (YE 41.) 1828. Ilyen jelentéssel van meg a Tzs-ban 1835. Korábban jelentése ‚szín nélküli‘. Vö. NyúSz.

Szólam = sprache „Halljuk ezt amazt 7—8 féle szólam értőnek”. (RMNy. II₂ : 397.) 1840. A Berzs. k. 74. lapján ezt írja Döbrentei a szóról: „*Nyelv, Zunge; szólam Sprache*. Ugy lehet *szól* igéből, miként *él, fut, foly, hull, szell, kell* igéből lett *élem, futam, folyam, hullám, szellem, kellem* stb.” A NyúSz. 1842-ből ismeri tőle. Vö. *szóllam* = frázis Kunoss Szi. 1836.

Ujjol = mutat. „Ponetus beíratása’ betűi olly későbbi évekre ujjolnak”. (RMNy. I : XXXV.) 1838. Fogarasi 1836 = berührt mit dem Finger.

Zengzet = szonett. „A’ szonettó (zengzet) . . . legközségesebben kedvelt nem az olasz költésben.” (Sas 1831. VIII : 81.) Kazinczynál = Musik, Modulation. Vö. NyúSz. Fogarasinál 1845 = óda.

Elvonások.

Bám = bámulat, csodálat. „Népet bámra csődít hozzá“.
(Hd. I: 62.) 1847. Magáénak vallja 1845-ben.

Nyáj = nyájasság. „Nyájjal tekinté gyujtogató szemed“.
(Szépl. Aj. 1821: 8.)

Régi szók.

Ajándok: „Ajándok nélkül, szóba sem álltak“. (Berzs. k. XXV.) Vö. a bevezetéssel.

Árnyok: „Ne emelj rám feddő ujjat szent árnyok!“ (Berzs. k. II.) Vö. a bevezetéssel.

Bajár = bajnok. „Egy Holubár nevű bajárral vívott vitézi játékot.“ (KGyk. II: 11.). Régi szónak mondja: „bajnok hajdan bajár is volt.“ (M. Nyelvt. 4. sz. 1: 108.). A NySz. nem ismeri. CzF. régi szónak mondja és Oláh Miklóstól idézi. Valószínű azonban, hogy csak a *bojár* szónak változata.

Bányászna = érc. „A villám lefelé, érchez, vagy bányásznához . . . húzódik leginkább.“ (KGyk. I: 157.) „Azért is kap előbb a' torony keresztjébe, mint a' körül egyébbe, mert az bányásznából van“. (KGyk. I: 158.)

Boltár = boltos. „Mert majd minden magyarországi faluban a' boltár, zsidó vagy görög 's rácz.“ (KGyk. II: 67). A Berzs. k. 280. lapján ezt írja: „Boltos helyett vagyon boltár Ild Lajos idejében 1521b. Budán tartott országgyűlés 6d. cikkében, deák nevezetek között így: Universi mercatores Institutores, Apothecarii, Pannicidae, Boltharii, et alii faeneratores . . .“ Döbrentei tévesen nézte magyar szónak. Vö. Bartal: Magyarország Latinság Szótára.

Cimerlet = cím. „Eszünkbe akar tűnni a' hasonlóan ker. szent János nevét viselt keresztes lovagok conventje Nagyvárad megyéjében, . . . kínálkoznék ugyan azon czimerlettel Sopronban 1214b. ismét kereszteseké“. (RMNy. I: XX).

Cirák = Döbrentei megjegyzése szerint: „Czirák tesz familiari sarjadzatot“. (Berzs. k. 256.) Használja a Hd-ban is.

(I: 100.). Másutt megjegyzi: „Ild János választott király okiratában találtam. Teszen: szüléket gyermekeikkel együtt“. (Hd. I: 156). A NySz. és OklSzótár nem ismeri. Fog. 1836 = kliens, védenc.

Csillagzik = fénylik. „Igazán legérdekesebbül csillagzik a' közép setét korban e' szerzet.“ (RMNy. I: XXXII.) A *csillagzik* népnyelvi jelentése nem felel meg. Vö. MTsz.

Csótár = lószerszám. „Jártta hányja fel csótárát, Kényén hordja szép huszárát.“ (Hd. I: 29.) A népnyelvben is él, nyereg alá vagy fölé való takaró' jelentéssel. Bár ez a jelentés is megfelelné, valószínűbb, hogy Döbrentei a régiségből vette, mert kézírataiban mint régi szót említi. (M. Nyelv. 24. sz. 1C: 241. Vitézlők szerszáma 14.).

Csünni: „A' Nemzeti enthusiasmus, . . . XIVdik Lajos uralkodása végén csünni kezdett“. (Erd. Muz. V: 26.) Döbrentei megjegyzi hozzá: „Csünni, Languescere, Tabescere L. Páriz Pápaít“.

Fial: „Szeker' fial gazdájával enyelgék“. (Hd. I: 138.) A megjegyzéseiben ezt írja: „Fial = fiatal, kisfiu. Fial = filiolus értelemben fenmaradott a tatrosi 1466beli másolat 105d és 224d lapján.“ (Hd I: 157.)

Homlít = advolvo „A' hol a' belső tikkadást felelevenítő kútfőt forró fővénnel homlítja bé a' szélvész.“ A *homlít* népnyelvi jelentése nem felel meg. (KGyk. I: 174.)

Jonkább = inkább. „'S az elébbi példák is jonkább újra eléálljanak.“ (RMNy. I: LIV.)

Kettős = iker. „A' remek drámatikai darabnak a Kettősöknek (Zwillinge) Szerzője.“ (Erd. Muz. IX: 52.). Vö. NySz.

Marada = maradék. „A kapitány sorbasítá Sodramának maradt.“ (Hd. I: 118.) Megjegyzi hozzá: „Marada = maradék. Debröd v. Debregy falu jegyzőkönyvében van 1680ból: semminemű maradaitt.“ (Hd. I: 159). Vö. NySz: *marad* = haeres.

Mondék = mondat. „Közlé, miként kísérte meg legjobb magyarokat olvastatásával, de kiknek egyike sem fejte ki belőle egy teljes mondékot“. (RMNy. I: II.) Vö. NySz.

Nagyánt. Döbrentei így magyarázza. „Nagy részént

helyett régi szó. Illyen véreént vér szerint helyett a bécsi codexben és tatrosi másolatban.“ (Berzs. k. XI.)

Pusztulat = pusztulás. „Ezek fejére Marchia pusztulatot szór.“ (RMNy. I₂:XXVI.) Vö. NySz.

Ragadmány = zsákmány. „Nagy Sándor, Thébe városát katonai ragadmányára bocsátá“. (Berzs. k. XXV.) Vö. NySz.

Rászt: „Rásztba esik“. (Berzs. k. XIV.) Megjegyzi: „Rászt, Molnár Albertnél, splenis tumor.“ Vö. NySz.

Sietelem = properatio. „Illy munkánál pontosság a' főkvívanat, nem sietelem“. (RMNy. I₂:XII.) Vö. NySz.

Silip = zsilip. „Yelv csűrés csavarás áradata egyik silipévé tevő.“ (Berzs. k. XI.) Megjegyzi hozzá: „Molnár Albertnél *seleb*, *selep* s inkább is *sel*, *sil* a gyök, mert *sel*-ből lett *selyp*, *sejt*, *séllye*, *silány*, *zsil*-ből pedig szavunk nincs.“

Siralm = siralom. „Hanem mellyik Both Jánost kíséré hát illyen szolgálai hiv siralm?“ (RMNy. I₂:362.) Vö. NySz.

Süv = sógor. „Süvének (sógor) főispán helyettesi székébe ülése napja estején... reméllé látni Berzsényit.“ (Berzs. k. 86.)

Szándokoz = szándékoz. „Pestre szándokozott telepedni.“ (Berzs. k. I.) Vö. a bevezetéssel.

Származat = származék. „A' két égi származat elválatatlanul járt együtt.“ (Erd. Múz. VI:162.) 1817.

Szellet = szellem. „Eretneki szellellet ne vádoltathassék.“ (RMNy. I₂:XVII.) „A' Spiritus Sanctus, Heiliger Geist az ótestamentumi könyvek 1437- és 1441 közötti fordításában már *szent szellet* volt, Bornemisza Péternél pedig 1578ban „gonosságos szellet“ áll.“ (Ac. Ért. 1847:148.) A RMNy-ben (I₂:XXXVI.) említi, hogy mint tájszó is él Vas, Sopron, Fehér és Veszprém megyékben.

Szövendek = szövétnek. „Minek szövendekét gyujtá meg az 1790/1beli országgyűlés.“ (Berzs. k. 66). „A' csikozmási parochiának 1608-zon kezdődő jegyzőkönyvében“ találta a szót. (I. RMNy. III:334).

Tahát = tehát. (Berzs. k. XI.; általában gyakran használja.)

Törlejtő = szobrász. „Párosz a hajdani hellen szobrásznak vagy (miként az 1436—1441 között fordított bécsi codexünk 251d. lapján áll) törlejtőnek legtartósabb feje márványt adott sziget“. (Berzs. k. XXXI.)

Üldet = üldözés. „A' váradi püspök is e' tájatt hitta megyéjébe hasonlóan üldetre.“ (RMNy. I₂: XXV.) Vö. NySz.

Városfél = polgár. „Buda-Pest városfelei“. (Berzs. k. XII.) Megjegyzí ugyanitt: „Vas István 1557beli levelében Kassához vallá magát kassai városfélnek Kijegyzém e szót azért is, mert a városi rendnek magyar saját nevezete voltát mutatja s így a nemzetiből hasonlóan fejlődését. Bürgerből a *polgár* későbbben lett.“

Zsobrák = fukar. „Van apádnak, csakhogy zsobrák.“ Vö. NySz.

A NySz.-ban is megvan a következő két szó, de tekintve Döbrentei más ilyen fajta képzéseit, nem lehetetlen, hogy Döbrentei alkotta őket:

Aluszékonykodni = lustálkodni. „Tudósaink pedig ébredjenek valahára, ne ^o aluszékonykodjanak.“ (Erd. Múz. III: 47.) 1815.

Bizonytalankodik = kételkedik. „Pray tehát bizonytalankodva tevé 1273hoz“ t. i. az évszámot. (RMNy. I: XXIII.) 1838.

Tájszók.

Ámolyog = ábrándozik, Zala m. „Ámolygva ültem sötétben.“ (KfSz. I: 154.)

Arangy = arany. „Tenyeremet négy szép arangy ütötte.“ (Hd. I: 142.) Megjegyzi Döbrentei, hogy Borszékről jöttében szekeresétől hallotta. (Hd. I: 155.) A MTsz. szerint is használják Székelyföldön.

Aranyász = aranymosó. „Miként a' Duna 's Kőrös nagy és áradó folyóinak porondjából az aranyász mosogatja ki aranyporait.“ (RMNy. II₂: IV.)

Árgovál: „S míg vezérik így nyugatták Napoléont árgoválták.“ Megjegyzi Döbrentei, hogy egy pátyi asszonytól hallotta és annyit tesz, mint szemlélkedik, nézeget. (Hd. I: 71. és 156.)

Babirkál = babrál. „Egy bokor ágával babirkált.“ (KGyk. I: :18.)

Berhe: „Nadrág vagy magyarabban berhe.“ (KGyk. II: 31.) „Nadrág székely ajkon Berhe.“ (M. Nyelvt. 26. I C: 20.) A MTsz. „nadrág“ jelentéssel nem ismeri.

Busa: „Megint a' földön álló busa Marczira fordultak szemei.“ (KGyk. I: 165.) A MTsz. szerint: 1) kövér, köpcös Vas és Sopron m. 2) nagyfejű, Balaton melléke. Az OklSz. is ismeri, de nem valószínű, hogy Döbrentei az itt levő adatokat ismerte volna.

Büttü: „Rakván rakva volt itt a hegy büttüje.“ (Hd. I: 140.) „Hegy büttüje = töve, alja gyergyói székelyes szó.“ (Hd. I: 154.) Vö. MTsz.

Cancékázik: „Oda is úgy megy módosan koránt sem czancékázva.“ (KGyk. I: 98.) A MTsz. szerint *cancékozik*: csatangol, kóborog, Szolnok-Doboka m.

Cáp = kecskebak. „Úgy is van egy 12 esztendőös czápom 's krumplit mellé, fekete lére.“ (KfSz. II : 98.)

Cölönk = kolonc. „Más neve (t. i. a tréfás szonettnek) czölönkös szonett, . . . mivel még egy ragaszték is járul rendszerint a 14. sorhoz. Ez a' furcsa czölönk vagy ragaszték . . .“ (Sas 1831. VIII : 85.)

Csalmás : „Csalmás, bugyogós nép.“ (KGyk. II : 65.)
Vö. *csalina* = ,turbán' Balaton mellett és ,süveg' Székelyföldön, MTsz.

Csángódik : „Mert mű érttönk ezer-ezer szív rebeg Hon csángodó asszonyember és gyerek.“ (Hd. I : 143.)
Csángódik a MTsz. szerint = eloláhosodik. Döbrentei a M. Nyelvt. 26. 1C. jelzésű kéziratában (306. l.) ez írja : „Csángok, csángasz, csáng ige értelme ide s tova kerengés“. Hogy ezt az értelmezést honnan vette, nem mondja meg.

Csetenye = bokor, cserje. (Kolozs m.) „Egy francz meg a csetenyébe rejlék el.“ (Hd I : 140.) Az OklSz.-ban is megvan, de nem valószínű, hogy Döbrentei régi adatokból ismerte volna.

Csődelék = csőcselék. „S béke meg csak békével jó, Ahhoz pedig egy huszárszó Többet mivel könyörgésnél, Betyárkodó csődeléknél.“ (Hd. I : 123.) L. MTsz. Székelyföld.

Csup = csúcs. „Szálkás kőszirteken, mellyeknek fagyos csupjai körül visítva lebeng a' jégmadár, mormol itt elé a medve.“ (KfSz. I : 24.)

Dancsokodás : „A tudós gar, literatori pletyka, dancsokodás 's akármí egyéb, a' mi jó nevelésű 's becsületes emberhez általában nem illik“. (Tud. Gyűjt. 1822. II : 55.)
A jegyzetben ezt írja hozzá : „Dancsokodás erdélyi szó. A' dancs vagy doncs magyar országon piszkos, szennyes. A dancsokodás itt cynismus helyett áll.“ A MTsz. csak Erdélyből és Székelyföldről idézi a *dancs* és *doncs* szavakat.

Doncs : „Tunya, doncs gyerek.“ (KGyk. I : 110.) L. az előbbi cikket.

Édesegy = testvér. „Mert hiszen a vitéztlőrend valahány tábori édesegy.“ (Hd. E.) A MTsz. szerint az Alföldön és Székelyföldön fordul elő. Döbrentei valószínűleg eminensen tanulta.

Égedelem = forró vágy, Székelyföld. „Vágyó ifju kor-nak égedelme.“ (Berzs. k. 62.)

Elgyarlás = elgyengülés. „S ezen értelemben veszi elgyarlását önnkéntes maga megvakításának.“ (KfSz. I : 146.) A MTsz. szerint *elgyarlódik* = elgyengül Székelyföldön.

Elkopállik : „E' Szabónak választott képe is e' lágyfa volt 's a' lesboszi leány versmértékén folydogált óda [t. i. az „Egy ledőlt diófához“] ma már elkopállott.“ (Berzs. k. 76.) Vö. *kopállik* = zöld héjából kihull a dió, Dunántúl, MTsz.

Elmecsevész = elcsenevész. „Akkor nem volnánk illy elmecsevészett Semmik.“ (KfI. XV : 191.) Székelyföldi tájszó, I. MTsz.

Elszompolyodik = elkomolyodik, kedvét veszti. „Czili erre egy kisség elszompolyodva serült ki a más szobába.“ (KGyk. I:117.) Békés és Szatmár megyei tájszó, I. MTsz.

Elszellen = elillan. „Vagy a lovagi szellem már ebben is elszellent.“ (Berzs. k. 87.) Dunántúl, Háromszék, MTsz.

Elszigorodik = elsoványodik. „De végtére elszigorodva, mint egy szám kivetett [így!] hala meg.“ (Erd. Muz. VI : 153.) Székelyföld, MTsz.

Esztrenga = bekerített fejő hely. „Bizony Isten, Urfi, szerencsétlen ember a' ki költsön veszen 's be különöseket kell kiállania, mikor Ábrahám Zsidóék esztrengáján keresztül menni kénytelen.“ (KfSz. II : 59.)

Faluság : Döbrentei ezt írja a szóról: „Több összetartozó falut mond a székely faluságnak.“ (Berzs. k. 229.) A MTsz.-ban nincs.

Felhompolás = felhantolás. „Ez uj felhompolás nem vallja meg magodat.“ (Berzs. k. 85.) Székelyföld, MTsz.

Finak = fickó, suhanc. „Illyen finakok, mit tudtak tenni.“ (KGyk. II : 176.) Erdély, Székelyföld, MTsz.

Gar. Egy jegyzetében erdélyi szónak mondja : „Gar annyit tesz, mint dölyfös maga hányása vetése.“ (Tud. Gyűjt. 1822. II : 55.) A MTsz. nem ismeri. Valószínűleg a „nagy garral szól, beszél“ kifejezésből vonta el.

Gangos = rátartós, büszke. „De ez a gangos Felvigyázó Úr!“ (KfSz. II : 105.) Megjegyzése szerint *gangos* = „Maga hánya vető. Erdélyi szó“. Vö. MTsz.

Gindár = vékony, sovány. „Eléjőve... egy nem éppen szép tagú gindár metszett sárga.” (KGyk. I: 216.) Székelyföld és Jász-Nagykún-Szolnok m., MTsz.

Göcs = csomó. „De a' göcs még nagyon egybe-bonyolított.” (KfSz. II: 199.)

Hosszúkö = hosszúkás. „Hosszúkón négyszögű épület fejeirelik.” (RMNy. I: XXXVI.) „Bé van a' bogár egy kis hosszúkö, madár tojásnyi nagyságú gombolyagba burkolva.” (KGyk. I: 79.) Erdély, Székelyföld, MTsz.

Itkányos = iszákos. „Francia szájban Baron allemand annyi mint lomha itkányos vagy iszákos ember. (Berzs. k. 72.) Erdély, Székelyföld, MTsz.

Izromban = -szer, -szerre, bizonyos ízben „Áprilisben 1842. másod izromban beszélé nekem Vitkovics János...” (Berzs. k. 241.)

Jándok = ajándék. „Küldve jándokul Guzmics r. tag által az akadémiának”. (RMNy I: LIV.) *Jándék* = ajándék a MTsz szerint Székelyföldön.

Jány = leány. Gyakran használja a Huszárdalokban. (I: 13, 20, 21, 34, 65 stb.) A MTsz. Dunántúlról is említi, valószínűleg innen ismerte Döbrentei.

Jövötény = kúszó, fölfutó gaz, gyom, Dunántúl, MTsz. „Igazán annyira el futotta a' sok szó rövidítés, külföldi szóllás módokkal való élés, új szavak facsarása a' magyar stylust, mint a' jövötény, a' hogy Dunántúl mondják a' fiatal fát és virágot.” (Tud. Gyűjt. 1824. VII: 79.) „Csak jövötény fut szét hamar, Csapodár jány esze zavar.” (Hd. I: 69.)

Juhonda = juhakol. Valami félreértésen alapuló adat lehet. Döbrentei ezt írja a szóról: „E szót csak 1842-ben juliusban hallottam hevesi előfogómitól, de gondolom, alkalmazhatom ide is. Annyi mint juhállás, téli juhakol, fedeles fallal... S nem lehetne-e lóistállóból is inkább lovonda”. (Berzs. k. 284.) Talán a *juhodály* szót értette rosszul. Erről u. i. így ír M. Nyelvt. 4. sz. kéziratában (I: 75 l.) „Hod-ály Hevesben fedél alá vett gazdasági épület, p. o. juh hodály, melyben juh telel.”

Kacsongani = kacsintani. „Az anya arczán függött

szemek... lopva kacsonganak félre.“ (Erd. Muz. VI: 146.)
Vö. *kacsongat*, Balaton mellék, MTsz.

Kandér = öblös vasszék. „Egy kandér utra káposztának.“ (KfSz. II: 65.)

Kárpál = korhol. „Még a' közönséges rendetlenség kárpálása sem az.“ (Erd. Muz. VIII: 119.)

Katipila = nőies természetű férfi, Székelyföld, Erdély, MTsz. „Ő is azon katipilák közül való, a' kik minden lépésre ügyelnek.“ (KfSz. II: 31.)

Kegyend = kegyed. „Székely megszólítás, melyben kegyelgető édelgetés értelme van“. (Hd. I: 158.) Igen kétes adat. A MTsz.-ban nincs.

Kertelés = kerítés. „A' kertelésre repült kakas is egyet kukorékola“. (KGyk. I: 63.)

Kézség = apparatus. „Csak kézség és nagy figyelem Díja lehet a' győzelem.“ (Hd. I: 48.) Megjegyzi ezen helyhez: „Kézség, Biharban miként egy odaváló gránátos káplártól hallám, mindenféle tűzszeres szám általjában, a mi bizonyos használatra való. Daniel próféta 1437—41. közötti fordításában is Kézség = apparatus“. (Hd. I: 158.)

Kimargyul = kifecamodik. „Lába még a' Mult Novemberben térdben kimargyulván“. (KFl. XV: 120.) Vö. *kimarjul* MTsz. Az OklSz.-ban is megvan, de nem valószínű, hogy a régi nyelvből ismerte volna Döbrentei.

Kimargyítás: „A' prózaikus Klopstockianusoknak elforgatásaik, kimargyításaik . . . többé nem ártottak“. (Erd. Muz. III: 58.) Vö. az előbbivel és *kimarjitt*-tal, MTsz.

Kiortani = kiirtani. „Kiortani a franciát tövestül“. (Hd. I: 139.) A gyergyói székely nyelv jellemzésére használja. A MTsz. azonban a Székelyföldről csak *orot* alakot ismer.

Keserül: „Czili erre egy kisség elszompolyodva sérült ki a' más szobába“. (KGyk. I: 177.) Jelentése: „észrevétlenül kison“, Székelyföld, MTsz.

Kócsol = kulcsol. „Hugó ezen szavak alatt egybe kócsolja kezét“. (KfSz. I: 137.) Székelyföldi alak, I. MTsz.

Kódus: „Nem koldus, mert a dus rag rendesen állna ott, mert a gyök itt: kód, miből: kódorog is ered. S dunán-

tul [így] ma is helyesen mondják kóduş vagy kódiş“. (Berzs. k. XXXI.)

Koracsú = korú. „Egyik hajtó 10 éves gyerek volt, a másik is olyan koracsú“. (KGyk. II : 176.) Vö. MTsz.

Kóricál = kószál. „Hát gaz ember, hol kóricázalsz?“ (KfSz. II : 58.) Vö. MTsz.

Kotyfol = kotyvaszt. „Ő egy garassal is nagy vacsorát kotyfol-egybe.“ (KfSz. II : 94.) Vö. MTsz.

Kujtorog = kóborol, kószál. „Mért kujtorogjon csupán csak ő?“ (Hd. I : 87.) Vö. MTsz. Az OklSz. is ismeri.

Lang = láng. (A Hd. I.-ben következetesen : 61, 78, 86 stb.) Vö. MTsz.

Latyakos : „Lucskos, latyakos lett“. (KGyk. I : 149.) Vö. MTsz.

Leagyal = agyba-főbe ver. „Hogy a' vadkan téged mikép támadt meg, te mint agyaltad-le Sámson módra“. (KfSz. I : 45.) Vö. MTsz.

Lehurrogat = letorkol. „Azonban a Mondolattal Kazinczynak kellett lehurrogattatni“. (Berzs. k. VI.) Vö. MTsz. A NySz jelentése nem felel meg neki.

Lesuvad = lecsúszik. „Nyakig ül a' vele lesuvadott hófuvatagba“. (KfSz. I : 24.) Székelyföld, MTsz.

Leb : „És Marisnak gránátosa Mint a sereg szép pirosa, Egyet vágott rá szemével, Kebelének hiv lebjével.“ (Hd. I : 66.) Erdélyben, Székelyföldön = hőpára, MTsz.

Lepcsesség : A' csinosságot szereted-é inkább vagy a' lepcsességet“. (KGyk. I : 49.) A. m. hanyagul öltözött, lompos stb. MTsz.

Lóbita = hinta. „A' lóbita 's a' fa-lovon kerengés akkor van divatjában.“ (KGyk. I : 205.) L. MTsz.

Mart = part. „Rettenetes mélység martján állsz.“ (KfSz. I : 88.) A régiségben is megvan, de Döbrentei mint székely tájszót említi. (M. Nyelvt. 4. sz. I : 289.)

Megbecsül = magáz. „Illyen érzéseik között származhatott, hogy egymást úgy szólva, majd megbecsülik, majd tégetik.“ (EY. XI : előszó) Vö. Félegyháza, MTsz.

Megesztrengáz : „Nem olyan ember vagyok, a' ki meg-

esztrengázna.“ (KfSz. II : 137.) Vö. *megesztrengál* erős fe-
nyíték alá vész stb. Dunántúl, MTsz.

Megképés = elképedés. „Felkelle [így] melegíteni ámul-
tából vagy megképéséből, miként Háromszéken mondják a'
Verlegenheit-ot.“ (Berzs. k. 81.) Székelyföld, MTsz.

Megmásol = megmásít. „De miért másolnám én meg
csak egyetlen egy mondásomat.“ (YE. 61.) Vö. MTsz.

Megvonyogóz : a MTsz. szerint Dunántúl annyi mint
szalmát, szénát huzkod ki vonyogóval a kazalból. Döbren-
teinél átvitten : „Hogy meggerebenezé Schlegel A. W. ezen
Kotzebubot, miként a köznémet nevezi, de hogy megvonyo-
gózta ő meg azt.“ (Berzs. k. 263.)

Noszol = biztat, nőgat. „Noszoltak most burkust reá“.
(Hd. I : 72.) Vö. MTsz.

Osont = oson. „Hirt adni osontson.“ (KGyk. I : 166.)
Vö. MTsz.

Ökrész = ökörpásztor. „Juhász és ökrész élet.“ (Berzs.
k. XXIII.) Vö. MTsz.

Pindirka : „Még a' kis pindirka keresztvonalon is meg-
tetszik az ércz írószernek kétfelé serczenése.“ (RMNy. I : XXIV.)
„Pindirka elaprósodott, kicsiny Győr vmegyében.“ (MNYelvt.
4 sz. I : 263.) Vö. *pindurka* és *pindirkó* MTsz.

Pocsaj = pocsolya. „Csak a féreg mászkál folyvást
pocsajban.“ (Hd I : 147.) Kézirataiban is előfordul ; itt írja,
hogy Hosszúréten, Tornában előforduló szó. (M. Nyelvt.
24. 1C. Némelly eszmének több szóval is kitétele : 12.)
Vö. MTsz.

Pudva = korhadtt fadarab. „Ki mellett szép hir nem
lebben Embernemnek lágy pudvája.“ (Hd. I : 95.) Vö. MTsz.

Rökönyül = fülled, dohosodik. „A boltozások rökönyült
ürében.“ Megjegyzése szerint : „Erdélyi szó. A' dohos és
penészes közt való szagot jelenti.“ (Hébe 1826 : 327.) A
MTsz.-ban csak *rökönyödik*.

Rusnya = csunya. „Itt olly rusnya nyomtatás.“ (KFl.
VI : 5.) Vö. MTsz.

Sántál = sántított. „Ez szepegve sántált elé a gödörből.“
(KGyk. I : 11.) Vö. MTsz.

Sáppog: „A' gólya kelepelve sáppog el fészkeről.“ (KfSz. I : 26.) A MTsz-ban *sappog* = nesz nélkül megy, Nagy-Kúnság, Békés m.

Serít = szorít „Hogy ide serítsem még, nem sokkal ö-zőbb nyelvűek.“ (RMNy. I : LXVIII.) Vö. *serít* MTsz. 3. jel.

Serül = fordul. „Észre vette fián, mingyárt-mingyárt annak műhelyébe serült.“ (KGyk. I : 86.) Vö. MTsz.

Sifitel = sűrög-forog, csoszog. „Itt sifitel körülöttem.“ (KfSz. II : 144.) „'S ne merjen azon leány körül sifitelni.“ (KfSz. II : 129.) Vö. MTsz.

Siska = lelógó fülű disznó. „Hanem minekelőtte a' vad ismét visszafordult volna a' Nagyságos Úr, már maga is olly dühös lévén, mint a' siska, öklével ütött hozzá.“ (Vadkannal való viaskodás elbeszélésében, KfSz. I : 40.) Vö. 1. *siska* MTsz.

Sunyorog = hunyorgat. „Irigység sunyorog ki rajta.“ (Berzs. k. 281.) Vö. MTsz.

Szakmány: Döbrenteinél = szerep (rolle). „Különben s egy jó Szinjátszó sem áll ki elébb az előadandó játékban, míg az egész játéknak fő ideáját fel nem fogta 's annak megkívánásához képest nem gondolta-el, miképen kellessék szakmányát (rolle) játszódnia.“ (KfSz. I : 191.) A népnyelvből és nem a' régi nyelvből ismerte, mert kézírataiban mint tájszót említi. (MNyelvt. 25. 1C : 228.) Vö. MTsz.

Szepeleg = kelletlenül, nyugtalanul fészkelődik „'S a' kis ártatlan egyszer csak szepelgeni 's zokogni kezd.“ (KfSz. II : 220.) Vö. 1. *szepelég* MTsz.

Szeszereg = borzongva gubbaszkodik. „De szeszeregre fordult megint egyet jó meleg ágyában.“ (KGyk. I : 245.) Vö. MTsz.

Szilak = darab. „Szilakba tört kapukon át rohan-bé a' rablásra.“ (KfSz. I : 112.) Erdélyi szónak mondja kézírataiban. (M. Nyelvt. 25. 1C : 248.) Vö. 1. *szilak* MTsz.

Szilimány = vékony, sovány, cingár, életterlen. „Urfi, posta, zsidó, czigány Lova sorsa mind szilimány.“ (Hd. I : 130.) L. MTsz.

Szugoly : „Nem olly szuglyos élet ez.“ (Hd. I : 133.)
Vö. *szugoly* = szeglet, sarok, zug MTsz.

Téget = tegez. „S én tégesselek, miként itt mondják“ írja Döbrentei 1812-ben Berzsényinek Küküllő vármegyéből Oláh-Andrásfalváról. (Berzs. k. 255.) Vö. MTsz.

Torha = korhadt, könnyen szétmálló. „Azóta sok szél futt, a' torha magot szépen elsodrá, a' tisztája vagy élelemnek, vagy megint vetni valónak megmaradt.“ (Berzs. k. 85.) L. MTsz.

Torhadt = korhadt. „Torhadt szived fellelkeszt.“ (Hd. I : 62.) L. MTsz.

Vacskos = vaskos. „'S teste izmos vacskos vólt.“ (KGyk. II : 11.) L. MTsz.

Vakog = makogva, akadozva beszél. „Kik az esküt is csak vakogták.“ (Hd. I : 152.) L. MTsz. 2. jel.

Zsémb = zsémbeskedés. „'S még későbbben sem nyomhatá el zsémbét“. (RMNy. I : IX.) A M. Nyelvt. 25. 1C. jelzetű kéziratában (87. l.) *zsémb*-et erdélyi szónak mondja. L. MTsz.

Zuhaj = zuhogás. „A' gátokon általzugó, 's az egész vidéket megreszkettető és még is kedves zuhajjal eltöltő vizek omlásai“. (Erd. Múz. IX : 161.) L. MTsz.

Ezen szavakat a népnyelvből ismerhette Döbrentei. Vannak azonban nyelvében olyan szók is, melyek mind a népnyelvben, mind a régiségben megvannak (l. MTsz. NySz.), s így nem állapítható meg, hogy melyik szolgált Döbrenteinek forrásul. Ezek a következők:

Boszont = bosszant. „Boszontsák csak“. (Hd. I : 105.)

Kéremés = kérvény, folyamodvány „Prépostjának kéremésére azon adománylevélnek, hiteles mássát adja ki.“ (RMNy. I : XXIII.)

Kocipor = hitvány ember. „Se üstöm, se komlóm, ki mostan fel nem forr, Midőn hazám bántja áruló koczipor.“ (Hd. II : 147.)

Javítani valók.

1. lap felülről a 19. sorban	Feldolgozások helyett olv.	Feldolgozásuk.
2. „ alulról a 4. „	MTSz.	MTsz.
2. „ „ a 3. „	NyR.	Nyr.
6. „ „ az 5. „	vigyznon	vigyznom.
10. „ felülről a 3. „	Döbentei	Döbrentei.
11. „ alulról a 16. „	rangú	ragú.
12. „ „ az 1. „	kilejezés	kifejezés.
15. „ „ a 18. „	Patentat Verpfleges helyett olv.	Patental Verpflegs.
-

Nyelvészeti Füzetek (Monografiák gyűjteménye).

Egyenként kapható a Magyar Nyelvőr kiadóhivatalában.

	Kor.
1. Simonyi Zs. <i>A magyar szórend</i> — — — — —	1:50
2. Simai Ödön. <i>Márton József mint szótáríró</i> — — — — —	1:50
3. Kocsis Lénárt. <i>A mondatrészek Brassai mondatelméletében</i>	1:50
4. Simonyi Zs. <i>Tréfás népmesék és adomák. Nyelvjárási olvasó- könyv</i> — — — — —	1:50
5. Simonyi Zs. <i>Az új helyesírás szövege és magyarázata. Ára vászonborítékban</i> — — — — —	1:50
6. Rubinyi Mózes. <i>Két tanulmány. Grimm és Révai. A Mondolat</i>	1:—
7. Gombocz Z. <i>Nyelvtörténet és lélektan</i> — — — — —	1:—
8. Simonyi Zs. <i>Helyes magyarság</i> — — — — —	3:—
9. Varga I., Szabó D., Kertész M. <i>Nyelvjárási tanulmányok</i> — —	1:50
10. Nagy S. <i>A váci nyelvjárás</i> — — — — —	2:—
11. Simonyi Zs. <i>Elvonás (elemző szóalkotás)</i> — — — — —	1:50
12. Székely Á. <i>Alanytalan mondataink alanyáról</i> — — — — —	1:50
13. Erdélyi L., Horger A., Szemkő A. <i>Nyelvjárási tanulmányok</i> —	1:50
14. Simai Ö. <i>Dugonics mint nyelvújító</i> — — — — —	1:50
15. Simonyi Zs. <i>A Nyelvtörténeti Szótárról</i> — — — — —	1:—
16. Berze Nagy J. <i>A hevesmegyei nyelvjárás</i> — — — — —	1:50
17. Beke Ö. <i>A pápavidéki nyelvjárás</i> — — — — —	2:—
18. Gácsér J. <i>Telegdi Miklós nyelve kül. tekintettel a mondattanra</i>	2:—
19. Valló A., Ágner L., Szenttamási J. és Stan V. <i>Kölcsönös hatá- sok a hazai nyelvek közt</i> — — — — —	1:50
20. Szűcs I. és Gencsy I. <i>Nyelvjárási tanulmányok</i> — — — — —	1:50
21. Kertész M. <i>Analógia a mondat szerkesztésben</i> — — — — —	2:—
22. Vértess J. <i>A gyermeknyelv bangtana</i> — — — — —	1:—
23. Szegeleti István. <i>A főnévi igenév Arany Jánosnál</i> — — — — —	1:—
24. Réger B. <i>A határozott névmutató</i> — — — — —	1:50
25. Beke Ödön. <i>A vogul határozók</i> — — — — —	2:—
26. Oláh G. <i>A debreceni nyelvjárás</i> — — — — —	1:50
27. Náday P. <i>A magyar népetimológia</i> — — — — —	1:—
28. Simonyi Zs. <i>Az ikes ragozás története</i> — — — — —	1:—
29. Böszörményi G. <i>A jánosfalvi nyelvjárás</i> — — — — —	1:—
30. Geleji Katona I. <i>Magyar grammatikátska</i> — — — — —	1:—
31. Teleky I. <i>A tárgyeset Arany Jánosnál</i> — — — — —	1:—
32. Viski K. <i>A tordai nyelvjárás</i> — — — — —	1:—
33. Beke Ö. <i>Kemenesalja nyelve</i> — — — — —	1:—
34. Horváth E. <i>A bakonyaljai nyelvjárás. (Térképpel)</i> — — — — —	2:—
35. Szolár F. <i>Jelentés-tanulmányok</i> — — — — —	1:—
36. Szeremley Császár L. <i>Jelentés-tanulmányok</i> — — — — —	1:—
37. Bacsó Gy. <i>Az adavidéki nyelvjárás</i> — — — — —	1:—

	Kor.
38. Szabó S. <i>A szigetközi nyelvjárás</i> — — — — —	1°
39. Vikár B. <i>A regös ének</i> — — — — —	1°
40. Édes J. <i>A balatonfelvidéki népnyelv</i> — — — — —	1°
41. Búzás Gy. <i>A németes összetételek története</i> — — — — —	1°
42. Fest S. <i>A hangátvetés a magyar nyelvben</i> — — — — —	1°
43. Galambos D. <i>Tanulmányok a magyar relativum mondatтанáról</i>	1°
44. Kräuter F. <i>A mássalhangzók hasonulása a magyarban</i> — —	1°
45. Pálfi M. <i>Kolozsvári glosszák</i> — — — — —	1°
46. Melich J. <i>A magyar szótárírodalom. I.</i> — — — — —	4°
47. Simonyi Zs. <i>Igenévi szerkezetek.</i> — — — — —	1°
48. Szabó L. <i>A nagykanizsai nyelvjárás</i> — — — — —	1°
49. Laczkó G. <i>Játszi szóképzés</i> — — — — —	1°
50. Klemm I. <i>Baróti Szabó Dávid nyelve nyelvúj. szempontból</i>	1°
51. Batta B. <i>A melléknévi mondatok népies használata</i> — — — —	1°
52. Vass J. <i>Fejezetek a népnyelv mondatтанából</i> — — — —	1°
53. Dénes Sz. <i>Kossuth, a szónok</i> — — — — —	1°
54. Kulcsár Gy. <i>A magyaros írásművészet főkérdései</i> — — — —	1°
55. Csúri B. <i>Teleki József gróf mint nyelvész</i> — — — — —	1°
56. Madai Gy. <i>A hajduk beszéde</i> — — — — —	1°
57. Vass B. <i>A nagykovácsi nyelvjárás</i> — — — — —	1°
58. Prohászka J. <i>Petőfi költői nyelvének fő sajátosságai</i> — — —	1°
59. Réthei Prikkel M. <i>Csúzy Zsigmond szavai</i> — — — — —	1°
60. Réthei Prikkel M. <i>Sándor István nyelvtudománya</i> — — —	1°60
61. Viski K., Borbély I. <i>Régi szentírásfordítások</i> — — — — —	1°
62. Gesztes Gyula <i>Csokonai és a nyelvújítás</i> — — — — —	1°
63. Csúri B. <i>Az ige</i> — — — — —	1°
64. Steuermann M. <i>A székely nyelvjárás szórendi sajátosságai</i>	1°
65. Horger A. <i>Egy ismeretlen m. hangtörvény</i> — — — — —	1°
66. Hefty Gy. A. <i>A térszíni formák nevei</i> — — — — —	1°
67. Damián István. <i>Adatok a magyar-román kölcsönhatáshoz</i> — —	1°
68. Simonfi János. <i>Az irodalom szó története</i> — — — — —	1°
69. Viski K. <i>A szalontai nyelvjárásból</i> — — — — —	1°
70. Molecz B. <i>Szórendi tanulmányok</i> — — — — —	1°
71. Erdélyi L. <i>A HB. mint nyelvjárási emlék</i> — — — — —	1°50
72. Hatvani J. <i>A Kazinczy-kódex nyelvjárása</i> — — — — —	1°50
73. Wertner Mór. <i>Névmagyarázatok. I.</i> — — — — —	1°
74. Kilár I. <i>Kódexeink nyelvi sajátosságai</i> — — — — —	1°
75. Kónsza S. <i>A nagybaconi nyelvjárás</i> — — — — —	1°